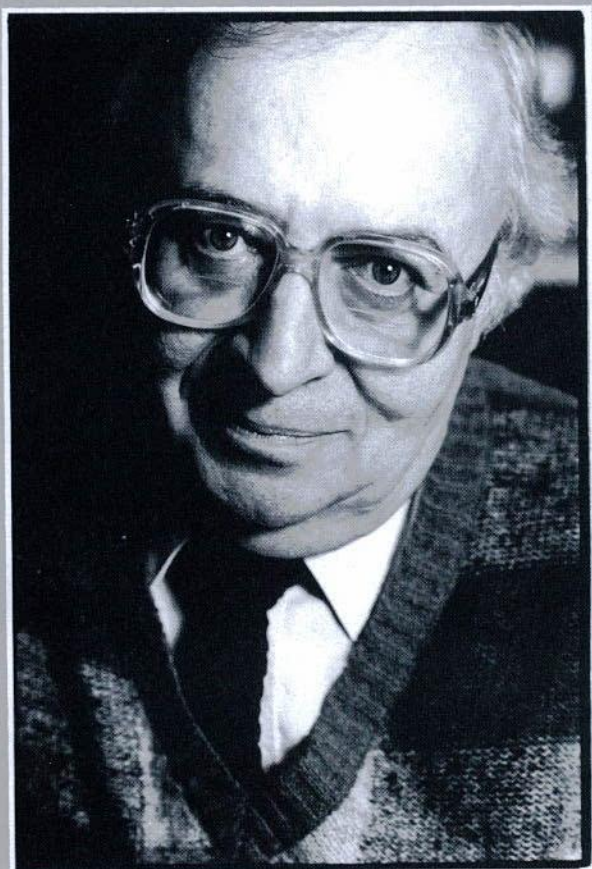

HUMANIST

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND. NR. 11 NOVEMBER 1988

WIM KOOLE

EN DE
ONDRAAGLIJKE LICHTHEID
VAN HET BESTAAN

HUMANIST

is een maandelijkse uitgave van het
Humanistisch Verbond

Redactie-adres: Postbus 114, 3500 AC
Utrecht. Tel.: 030-318145 (sekr. tst. 41).
Kantooradres: Oudkerkhof 11,
3512 GH Utrecht

Redactie: Hes van Huizen (hfdred.),
Ingeborg van Teeseling.

Vormgeving: Hes van Huizen, Rik
Tazelaar (Studio ID).

Druk: Brouwer Offset bv, Utrecht

Medewerkers: Bert Boelaars, Ingrid
Cramer, Rémi van der Elzen,
Charles Groenhuysen, André
Hielkema, Theodor Holman, Emmy
Jacobs, Tom Janssen, Lieselot
Meelker, Albert Nieuwland, Ida
Overdevest, Michel Pellanders,
Chris Pennarts, Dick van der Peijl,
Martin Simek, Liesbeth Sluiter,
Gerdie Snellers, Frits Stoffels, Lin
Tabak, Els van Thiel, Sylvia Weve,
Martin de Zoete (sekr.)

Redaktiecommissie: Henk Smit
(voorzitter), Mettha de Nachtegaal,
Hans Martens, Bram Roozendaal

Abonnement/lidmaatschap: Een
jaarabonnement op de Humanist
kost slechts f 25,-. Een kaartje naar
de abonnee-administratie is vol-
doende: Postbus 114, 3500 AC
Utrecht. Leden van het Humanis-
tisch Verbond ontvangen het blad
gratis. Als u lid wordt, hoeft u dus
geen abonnement te nemen.
Lid worden van het HV is eenvoudig.
U kunt even bellen: tel. 030-318145.
Of u stuurt een kaartje met uw naam
en adres naar Postbus 114, 3500 AC
Utrecht. (Wacht u s.v.p. met betalen
tot u een aksept-girokaart ontvangt.)
Voor jongeren tot 27 jaar bedraagt de
kontributie slechts f 30,- per jaar.
Bent u ouder dan 27, maar is uw inko-
men onder de f 18.000,- per jaar, dan
betaalt u f 45,-. Boven deze inko-
mensgrens is de minimum-kontribu-
tie f 65,- per jaar. Als richtlijn kunt u
verder uitgaan van een half procent
van uw bruto-jaarinkomen.
Als u wilt, kunt u in één keer betalen,
maar ook per half jaar of per kwart-
taal. Verder kunt u uw partner koste-
loos als medelid opgeven. Deze be-
taalt dan dus geen kontributie.
Bel nog vandaag voor 'n info-pakket:
030-318145.
De advertentietarieven van febr.
1988 zijn van kracht.
Gedrukte oplage: 17.000.

DE VOLGENDE HUMANIST
VERSCHIJNT MIDDEN DECEMBER
KOPIJ MOET UITERLIJK
18 NOVEMBER BINNEN ZIJN
BIJ DE REDAKTIE.

Foto omslag : Chris Pennarts

IN DIT NUMMER

**3 VERZEKERAARS ALS DE DOOD
VOOR AIDS-PATIËNTEN**

**6 OMSLAGVERHAAL: DE OPGEWEKTE TWIJFEL
VAN IKON-DIRECTEUR WIM KOOLE**

**10 SOCRATESLEZING 1988 DOOR
ARIE DEN BROEDER**

**11 HUMANISTEN EN VATICAN PRATEN WEER
MET ELKAAR EN NOG OPENHARTIG OOK**

**12 WAT DOET HET JUBILERENDE HIVOS
EIGENLIJK? OP LOKATIE IN PATZCUARO**

**13 KIJKT U MEE MET DE KERSTHUMANIST?
SCHRIJF ONS!**

**14 VERLOF VOOR TERMINALE THUISZORG
IS WENSELIJK**

**17 LAST VAN EEN HERFSTDEPRESSIETJE?
HET OVERKOMT DE BESTEN**

**18 HELEEN VIEHOFF NAM AFSCHIED.
PORTRET VAN EEN WERKVELD**

**22 HET HV-GEBEUREN:
ER GEBEURT VEEL IN HET VERBOND**

STICHTING
STEUNFONDS
PRAKTISCH
HUMANISME

OUDKERKHOF 11, 3512 GH UTRECHT
TELEFOON 030 - 322786
BANK C&E 69.97.13.889

G I R O 6 1 6 8

Belastingvoordeel is mogelijk
bij jaarlijkse besteding van
minstens 1% van uw onzuiver
inkomen*
ten gunste van het
STEUNFONDS PRAKTISCH HUMANISME
giro 6168 of bank 69.97.13.889
te Utrecht

* het minimaal te besteden bedrag is f 120,—
Het maximaal maximum bedraagt 10% van uw
onzuiver inkomen.

Meer informatie bij: Marga van der Lans, Steunfonds Praktisch Humanisme
Tel. nr.: 030-322786

VERPLICHTE AIDSTEST: OP EEN HELLEND VLAK

Alarmerend bericht in de kranten: nog dit najaar voeren verzekeraars een aidstest in als voorwaarde voor een verzekering tegen arbeidsongeschiktheid. Mensen die met het aidsvirus zijn besmet, zullen dan niet meer voor bepaalde verzekeringen tegen arbeidsongeschiktheid in aanmerking komen. Nog een kleine stap verder en ze komen ook niet meer in aanmerking voor betaald werk. Nog een – wat grotere – stap verder, en: niemand met een verhoogde kans om langdurig ziek te worden of vroegtijdig dood te gaan kan nog enige verzekering afsluiten. Overdreven? Bangmakerij? Met hun plannen voor dit najaar hebben de verzekeraars de deur naar dergelijke ontwikkelingen op een kier gezet.

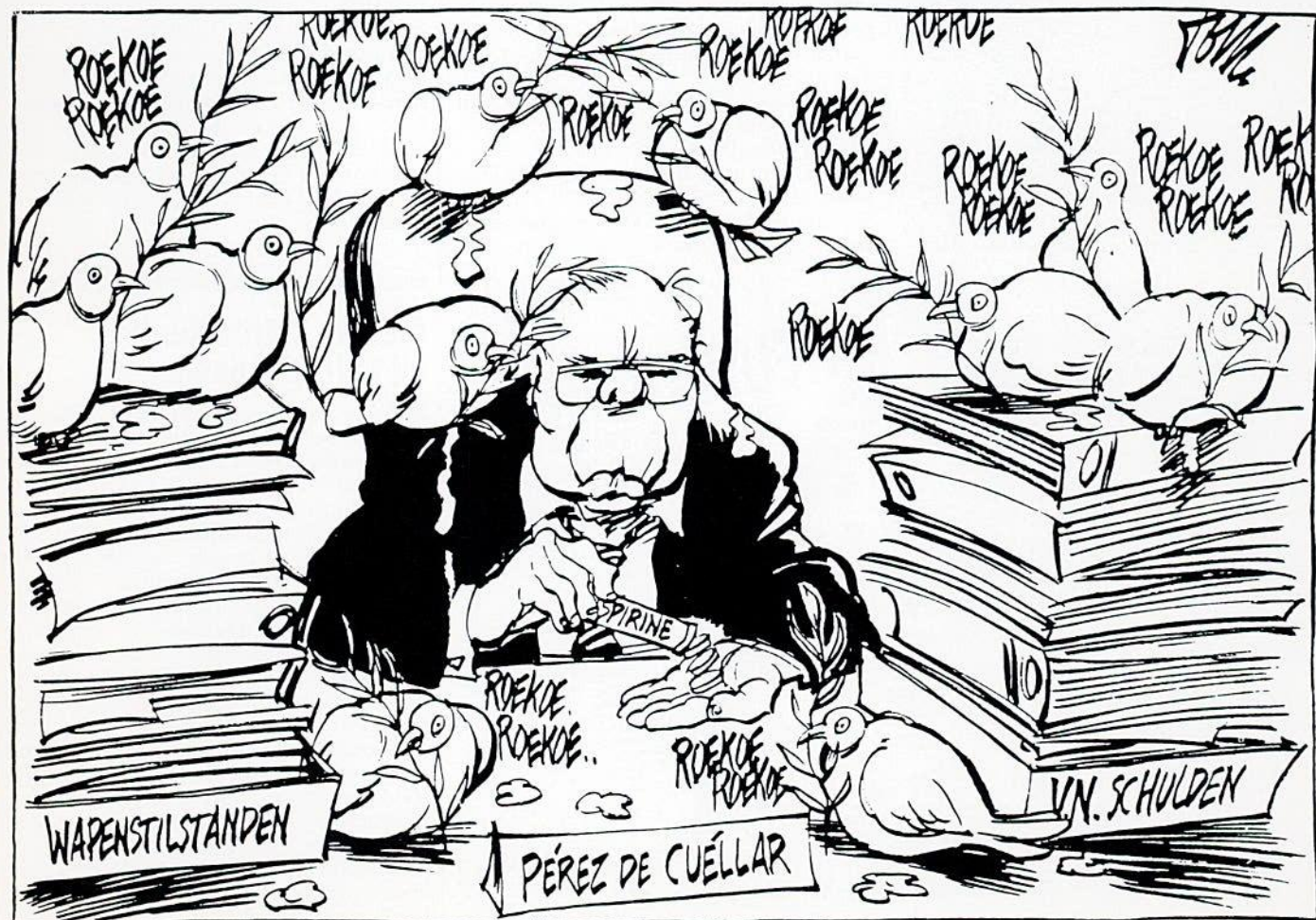
Wie na de aidstest seropositief blijkt, kan geen verzekering afsluiten die bij arbeidsongeschiktheid 60.000 gulden of meer uitkeert in het eerste jaar en 40.000 gulden in het jaar daarna. Met dit voorname wijken de verzekeraars af van het kabinetsbeleid, dat verplicht testen op aidsbesmetting alleen toestaat bij overlijdensverzekeringen met een verzekerd bedrag van minstens twee ton. Dit om de mogelijkheid tot misbruik te beperken, zonder mensen te belemme-

ren bij het voorzien in hun eerste levensbehoeften. Maar het overheidsbeleid op dit punt is slechts een aanbeveling, het verplicht niet.

De plannen van de verzekeraars treffen vooral mensen in vrije beroepen en zelfstandigen. Maar daarbij blijft het niet. De verzekeraars onderzoeken de mogelijkheid om aidstesten ook in te voeren bij kollektieve polissen tegen arbeidsongeschiktheid. De kring van mensen

die een aidstest moeten ondergaan wordt in dat geval uitgebreid met een aanzienlijk deel van de werknemers in loondienst. Veel bedrijven combineren de aanstellingskeuring met keuringen voor zo'n kollektieve polis tegen arbeidsongeschiktheid of met keuringen voor het bedrijfspensioenfonds. Een ongunstige testuitslag (seropositief) zet dan niet alleen de arbeidsongeschiktheids- of pensioenverzekering van betrokkene op de tocht. Maar ook dienst mogelijkheden tot betaald werk.

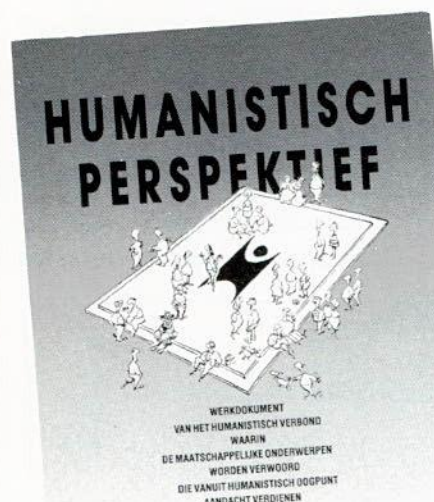
Volgens de huidige stand van de wetenschap ontwikkelt 40% van de mensen die seropositief zijn aids. De kans dat in de toekomst zal blijken dat méér seropositieven aids krijgen, is aanwezig. Maar het is erg onwaarschijnlijk dat ze ooit allemaal aids-patiënten zullen worden. Dat betekent, dat de verzekeraars mensen hun rechten onttrekken (op verzekering, betaald werk, een eigen huis op basis van hypotheek) louter op grond van een kansberekening. Het risico dat iemand die seropositief is aids krijgt, mag gemiddeld groot zijn. Maar met hun maatregelen treffen de verze-

keraars evenveel of meer individuen die géén aids zullen krijgen. Evenals mensen die zelfs geen aanleg voor aids blijken te hebben; de testen zijn immers in grote mate onbetrouwbaar. Zo worden mensen tot paria's gemaakt door het financiële risico dat ze mogelijk gaan vormen.

Er ligt nog een ander risico op de loer. Als de kansberekening de maatstaf wordt voor de verzekeraars, zal het niet bij aidstesten blijven. Dan ligt het in de lijn dat de verzekeraars vervolgens genetische testen verlangen. Een haar of een nagelrandje is dan al afdoende om te bepalen of iemand een aandoening heeft die tot (een langdurige) ziekte of vroegtijdige dood zal leiden. Zo zullen de verzekeraars nadelige risico's nog verder kunnen uitsluiten.

Het plan om mensen voor een verzekering tegen arbeidsongeschiktheid op aids te testen, is dan ook een eerste stap op een hellend vlak. Nu kunnen we nog terug. Als we dat niet doen, zitten we straks op een weg waar enkel verder afglijden mogelijk is. Ingrid Cramer

NIEUW HUMANISTISCH PERSPEKTIEF VERSCHENEN

Vijf jaar na het verschijnen van het voorontwerp van een nieuw Humanistisch Perspectief is nu dan eindelijk een nieuwe versie verschenen van dit „werkdokument” dat alle maatschappelijke onderwerpen opsomt die vanuit humanistisch oogpunt de aandacht verdienen.

De afdeling Verenigingszaken zal de komende tijd speciale aandacht geven aan de mogelijkheid om plaatselijk activiteiten te organiseren rond dit Perspectief.

Het nieuwe Humanistisch Perspectief is verkrijgbaar tegen kostprijs van f 2,-

per exemplaar. Plus de porti van f 2,50. Wilt u meerdere exemplaren dan betaalt u voor 2 tot 4 exemplaren f 1,25 porti per stuk. Wilt u 5 tot 10 exemplaren, dan betaalt u f 1,- porti per stuk. U kunt uw bestelling telefonisch doorgeven aan het secretariaat van de afdeling Verenigingszaken: 030-318145. U kunt natuurlijk ook een kaartje met uw bestelling sturen naar: Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Na uw bestelling wordt u een kwitantie ter betaling toegestuurd. Wacht u s.v.p. dus met betalen.

TWEDE DRUK VERSCHENEN VAN UNIEK BOEKJE OVER HOLISME EN NIEUWETIJDSDENKEN

Vijftien visies van aarzelende sympathisanten en praktiserende realisten, maar ook van vurige voorstanders en fervente tegenstanders. Elk geeft behalve de eigen visie ook een definitie van het verschijnsel holisme. Daaruit blijkt hoe verschillend men er tegenaan kan kijken.

DIT BOEIEND EN MOOI UITGEVOERDE BOEKJE VAN 86 PAGINA'S IS TE BESTELLEN DOOR f 12,50 OVER TE MAKEN OP GIRO 58 VAN DE HUMANISTISCHE PERS TE UTRECHT ONDER VERMELDING VAN „BOEK NIEUWZICHT”. U KRIJGT HET DAN ZO SNEL MOGELIJK TOEGESTUURD.

Nieuwe Spiritualiteit bij Vrije Gemeente

Door de vereniging „De Vrije Gemeente”, Joh. Vermeerstraat 19 te Amsterdam zal op zaterdag 12 november om 11 uur een forumbijeenkomst worden gehouden over het onderwerp „Nieuwe Spiritualiteit”. Forumleden zullen zijn: ds. B. van Ginkel, directeur van de scholen van de Vrije Gemeente; mr. J.H. Knegt-mans, voorganger van de Nederlandse Protestantenbond te Bussum; prof.dr. S. Krikke, hoogleraar theologie te Groningen en dr. P. Ransijn, leraar godsdienst en maatschappijleer te Lelystad. Met het onderwerp samenhangende thema's die door het forum besproken kunnen worden zijn o.a. het New Age Aquariustijdperk, Holisme, Militarisme, Oosterse Spiritualiteit en nieuwe spirituele belangstelling bij jongeren. Er zal voldoende gelegenheid zijn voor discussie. De bijeenkomst duurt tot uiterlijk 2 uur 's middags.

WIE WIL IN WERKGROEP

Wij, twee moeders van een geestelijk gehandikapt kind, zoeken mensen die onze plaats in de Humanistische Werkgroep Geestelijk Gehandikten (HWGG) willen innemen. Dit is een beleidswerkgroep binnen het Humanistisch Verbond, met het doel na te gaan op welke wijze vanuit het HV de humanistische levenssfeer van de geestelijk gehandikte en de bij hem/haar betrokkenen kan worden gewaarborgd in o.a. bestaande voorzieningen en door hulpverleningsinstanties.

Het initiatief hiertoe werd in 1982 door één van ons genomen en sindsdien zijn er ontwikkelingen gaande in de goede richting. Wij hebben een aantal jaren deelgenomen aan de werkgroep maar willen nu graag, om verschillende redenen (o.a. leeftijd, studie) onze plaats overdragen aan anderen.

In de werkgroep zitten verder twee leden van het hoofdbestuur van het HV, een vertegenwoordiger van de Humanitas voor verstandelijk gehandikten-zorg, een vertegenwoordiger van het HOI en van de dienst ZVB van het HV. Verder adviseert iemand van de Vereniging van Ouders van Geestelijk Gehandikten (VOGG) de werkgroep. De werkgroep komt 8 tot 10 maal per jaar bij elkaar.

Verdere informatie bij: Jeannine Pekelharing, de Haar 5, 8101 ZJ Raalte. Tel. 05720-53460.

D I C H T E R

CONFLICT

Dit is het onrustbarende van boeken
waaruit signalen van de schrijver stromen,
die voedingsbodem en warm onderkomen
bij een ontvankelijke lezer zoeken:

ze splijten mijn gemoed. Verdromen
kan ik mijn dagen niet met te doorvoelen
wat de auteurs bij hoog en laag bedoelen.
De telefoon belt. De klanten gaan en komen.

Lees ik of lees ik niet, is het probleem.
Doe ik het niet dan plaagt mij spijt
over het ongewetene. En bijt
ik toe dan bijt ik door tot het glosseem.

Nobokov, Proust, Camus, ik laat u groeten.
U loopt mij in kantoortijd voor de voeten.

Martin Veltman
Uit: De Zaken & de Dood

EN TOCH DOEN DE LANGE
FILES OP DE AUTOBANEN
VERMOEDEN
DAT DE MENSHEID
PRECIES WEET
WAAR ZE NAAR TOE
WIL

Anne

DIE EEUWIGE TWIJFEL, DAAR HOU IK VAN

DOOR INGEBORG VAN TEESELING

Het gebeurt niet vaak meer dat iemand het grootste deel van zijn leven bij een bedrijf werkt en het dan nog leuk vindt. Nog minder komt het voor dat hij de basis van zo'n bedrijf is en dat mensen angstig langs de lijn staan als hij aankondigt ermee op te houden. Vooral bij de omroep wordt er tegenwoordig nogal eens van stoel gewisseld en houden mensen zich vooral met jong, snel en nieuw bezig in de meest beperkte zin van het woord. Kunst, cultuur, drama, documentaire en levensbeschouwelijke zaken worden van de begrotingen geschaft en verbannen naar Nederland 3, waar ze opgelucht aan NOS en kleine zendgemachtigden worden overgelaten. Die er dan vervolgens, worstelend met minieme budgetten, er het beste van proberen te maken.

Wim Koole is nu 25 jaar de hoogste baas bij de IKON-televisie en bij wijze van jubileringsgeschenk kondigde hij begin dit jaar zijn vertrek aan. 1 januari 1990 gaat hij zich in de VUT wijden aan zijn dissertatie 'Kijken als troost'. De IKON blijft dan wat ontheemd achter. Vooral ook omdat met Koole niet zomaar een baas verdwijnt. Hij is de IKON en wat de IKON is, mag voor een groot deel op zijn conto worden geschreven. Hij inspireert, gaat gevechten (vooral met de kerken, de opdrachtgevers van de IKON) niet uit de weg en stelt zich op als „de hoeder van het getob” zoals hij het zelf eens noemde. Want als de IKON iets heeft bewezen in de ruim veertig jaar van haar bestaan is het wel dat de grote menselijke dilemma's de grondkleur van de programmering uitmaken. Koole noemt dat in navolging van Kundera „de ondraaglijke lichtheid van het bestaan”. Kernenergie en de waarde van democratie („Sanne”), verzet tegen een onderdrukker en de status van de vluchteling („de Papegaai”) of relaties binnen een gezin („Een spannend bestaan”). Situaties waarbij het aankomt op keuzes, vragen, twijfel en menselijke waarden.

Een gesprek met Wim Koole stort zich dan ook al snel in de onpeilbare diepten van de menselijke ziel. De „aimabele dominee van de IKON” zoals hij ooit getypeerd werd, laveert relativerend en soms schaterlachend van het ene onderwerp naar het andere. Maar het moet wel ergens over gáán. En dus hebben we het over God, het humanisme, zelfbeschikkingsrecht, de IKON en verdrietverwerking. En over Koole zelf natuurlijk. Maar vooral over twijfels en vragen.

„De grote vraag voor mij is nog altijd in hoeverre de mens op keuzemomenten zelf verantwoordelijk is voor zijn beslissingen, voor zijn eigen leven. Er zijn zoveel dingen die van buitenaf met je gebeuren. Daarom verzet ik me ook tegen het zelfbeschikkingsrecht zoals het humanisme dat aanhangt. Ik wil de menselijke autonomie en verantwoordelijkheid absoluut niet relativiseren. Toch wordt die door het toeval, het gebeuren rondom je, zo klein gemaakt dat ik me kan voorstellen dat mensen zoeken naar meer. Er zijn situaties waarin mijn autonomie mij met lege handen laat staan. Dilemma's, vragen waar ik niet uitkom. Bij voorbeeld innerlijke weerzin tegen geweld, in een situatie waarin het misschien de enige oplossing is. Dat is een gewonde autonomie, vol pijn en aantasting van je eigen integriteit. Dat is een keuze met het pistool op de slaap. De zelfbewustheid waarmee de humanist autonomie propageert, vind ik wat naïef, weinig oog hebbend voor de rafels van het bestaan.

Het is heel koel, te rationeel. Het gaat voor mij voorbij aan de pijn, de wanhoop van de mens. Het leven is veel gekompliceerder, menselijke relaties zijn moeilijker. Er zijn dromen, tradities, idealen, er is mystiek, kunst. Onbeantwoordbare fenomenen. Er is pijn, twijfel, treurnis, angst. Dat is allemaal in de mens aanwezig en daar zul je een troostend antwoord op moeten hebben. Dat hoeft geen echt antwoord te zijn. Maar een ritueel, elkaar vasthouden, samen uithuilen. Het humanisme heeft mij te weinig compassie, te weinig gevoel voor de diepste menselijke roerselen. Het ziet dimensies van de menselijke ziel over het hoofd.

Maar het christendom gaat ten onder aan hetzelfde rationalisme, het dogma dat de mens niets is. Dat is voor mij nog veel afschuwelijker dan het rationalisme van het humanisme. De bijbel is geen antwoordenboek. Het gaat over onbestemdheden, magie, mythen. En die moet je niet verliezen. Jullie humanisten noemen dat cultuur. Ik denk dat

godsdienst hetzelfde is als cultuur. Dat is wat ik in de loop van de tijd heb geleerd. We delen dezelfde wortels, dezelfde basis. Alle mensen zijn één.

Raadselachtig mysterie

„Het belangrijkste in mijn jeugd was de alomtegenwoordigheid van God. Hij was verbonden met alle facetten van de wereld en mijzelf. Het was geen wrekende God, maar ik was wel bang hem verdriet te doen. Hij had goede bedoelingen met ons, mits de mens, die maar een mens is en geneigd tot het kwade, alles gaf wat hij had. God was een macht, onbestemd. Het was geen vaderfiguur, maar een etherisch, geheimzinnig, raadselachtig mysterie, dat zich niet liet duiden of beheersen. Dat heb ik als kind ook nooit gewild, of preciezer: dat kwam niet bij me op. God was er gewoon. De kritische vragen ten aanzien van God en godsdienst kwamen pas toen ook een puber was, vierde klas gymnasium. En die vragen kwamen van buiten. Ze schudden mij wakker uit

Foto: Chris Pennarts

een zekere onschuld. Tot dan toe had God mij omgeven. En natuurlijk had het theater van de kerk mij altijd in hoge mate gefascineerd. Ik had een grote liefde voor literatuur, woorden, het vertellende. En vond het prachtig om te zien dat mijn familie met zoveel aandacht luisterde naar de predikant. Het was een warm ritueel. De God van mijn jeugd was een goede, liefhebbende, redelijke God. Ik had er een goede relatie mee.

Op zich is dat heel verrassend, omdat ik een turbulente kindertijd heb gehad. Ik was tien toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak. Middelburg werd gebombardeerd, het hele centrum brandde uit, we moesten evacueren. Het terugkeren in de stad, de geur van de brand, huilende mannen, de verhalen van de mensen. Dat was voor een kind een adembenemende gebeurtenis. Vier jaar later werden de dijken gebombardeerd. Het hele eiland overstromde, al mijn familieleden kwamen samen op een kleine heuvel in Middelburg. Dus enorm veel emoties die van buiten kwamen. Ik kan me hier herinneren dat dat toen bij mij vragen heeft opgeroepen naar de rol van God in dit alles. Er was een groot vertrouwen. „Het gebeurt, maar het kan niet zo blijven.” Ik voelde me beschermd. Hoewel er heel veel angsten waren. Voor huiszoekingen vooral omdat we wel eens onderduikers hadden. En doodsbang was ik ook om dood te gaan. Ik voelde me verre van onkwetsbaar. Maar het gemeenschappelijke van de kerkdiensten was heel hoopgevend voor mij. „Hier houden we elkaar vast”. Wij tegen de vijand. Dat gaf vertrouwen.

Ik zou me kunnen voorstellen dat zo'n situatie ook twijfels uitstelt en opschuift. Je kunt het je dan niet veroorloven om ook nog aan God te gaan twijfelen. De wereld is al bedreigend en turbulent genoeg. Maar dat zijn redeneringen achteraf, van een volwassene.”

Dwangmatig sjabloon

Ik heb een hele periode van „God is dood” gehad. En daar heb ik één belangrijk ding uit geleerd: laten we niet proberen om God te definiëren, laten we het er zelfs zo min mogelijk over hebben. Het drijft ons alleen maar uit elkaar. We blijven hangen in onbeantwoorbare vragen. Laten we het hebben over mensen, over samenlevingen, over politiek. Ik kan nog steeds heel boos worden op de manier waarop christenen een dwangmatig sjabloon van God maken, de manier waarop je met God wordt achtervolgd. Boos op de God in de vertaling van Synode-leden, boos op de God van al die mensen die me een God voorschilderen die sprekend op henzelf lijkt. Boos op de God van meneer Doornbos, die overal tegen is. Op die godenwereld ben ik boos, zacht gezegd. Al die clichés! Zo kwam ik ooit tot de konklusie: „Dus God is dood? Gelukkig. Laten we het daar eens over op houden, zodat we het over andere dingen kunnen hebben.”

Praten over God leidt zelden ergens toe. De IKON-programma's krijgen uit kerkelijke kring vaak het verwijt dat ze humanistisch zijn. Ze gaan over menselijk-

De grote vraag voor mij is nog altijd in hoeverre de mens op keuzemomenten zelf verantwoordelijk is voor zijn beslissingen, voor zijn eigen leven. Er zijn situaties waarin mijn autonomie mij met lege handen laat staan.

ke verhoudingen en conflicten en God speelt in de oplossingen geen rol. Maar ik heb geen zin om een paspoort te laten zien: Koole als goed-gelovige. De kerk is gewend de ladder te beginnen bij God, de almachtige, de schepper van hemel en aarde. En vervolgens af te dalen naar de onbetekende mens. Ik vind dat inhumaan. Ik begin bij de mensen. En of ik ooit bij God uitkomt, zal ik wel zien. Dat hangt ervan af hoe goed ik die ladder beklim en op welk manier. Maar in ieder geval wil ik me daar niet op laten vastleggen. Het enige houvast dat ik heb is dat God zich manifesteert in de mensen, in zijn schepping. Daar ligt de grens. De relatie met God gaat wat mij betreft geheel op in de relatie met de mensen.

Ik heb geen rationele reden om te geloven. Ik ervaar het in mijzelf, het is er. Job, Paulus, Jezus, Shakespeare, Anouilh. Het hele zoekende mensenzootje bij elkaar. Het is een animo, een vorm van enthousiasme. Los van alle argumenten, missionaire beweegredenen. Daar wil ik me niet meer mee bezighouden. Ik geloof niet in rationele argumenten die de anderen moeten overtuigen van een godsbestaan. Het enige wat ik kan doen is een liefdesverklaring afleggen ten opzichte van het geloof. In die zin is het een toeval. Niet als fatalisme, maar als positieve kracht. Een liefdesverklaring aan de schepping, samengevat in God. Maar ik ben niet verliefd genoeg om geen kritische vragen te stellen.”

Speurtocht

„Ik kwam bij de IKON in 1963. Tijd van vernieuwing, einde van de wederopbouw, economische ontwikkeling, werkloosheid was een woord uit de geschiedenis. In de kerken heerste een euforische stemming. De oecumene, een liberale paus en een positieve maatschappelijke belangstelling. Die eerste jaren stonden in het teken van optimisme en het leren van het vak. Ik ontdekte het medium televisie en wilde er alles van weten. Maakte mijn eerste reportage-reizen naar Israël en Afrika. Nederland 2 kwam erbij, alles groeide en ik groeide mee. Probeerde de mogelijkheden van mezelf en van het medium uit. De zeventiger jaren werden gekenmerkt door sociaal-politieke spanning. Ook de IKON had het moeilijk. Aan de ene kant voelde we ons solidair met bevrijdingsbewegingen in de wereld. Aan de andere kant begonnen er binnen de kerken mensen toen pas goed te morren over onze programma's. „Radikalistisch, eenzijdig-links”. De conflicten werden op de spits gedreven. Ik zat daar tussenin. Vond dat je ook de onder-

drukkers aan het woord moest laten. Niet uit een idee van objectiviteit, want daar geloof ik niet in. Wel omdat je nieuwsgierig bent naar wat iemand als motivatie kan hebben. Hoe het in godsnaam mogelijk is dat een christelijke generaal in Portugal mensen martelt, vervolgt, uitmoordt. Interesse, nieuwsgierigheid, een speurtocht naar de redenen die mensen voor hun handelen aanvoeren.

Dus na de ambachtelijke, ontdekkende fase ging het om de sociaal-politieke identiteit van de IKON. Wat willen we, hoe radikaal willen we zijn? Mijn probleem was dat ik me heel goed kon vinden in een radikaal standpunt, maar niet als dat informatieve uitsluiting betekende. Dat was een vakmatige moeilijkheid. Verder kregen we het verwijt de „rooie-kousen-kerk” te zijn. Net zo dogmatisch als de andere kant. Ik ben niet iemand van de gulden middenweg. Maar ik wilde de discussie, de dialoog open houden, zodat mensen nog zouden luisteren zonder al te vooropgezette meningen. Ik wilde ze betrekken bij de gebeurtenissen en bij de mensen, wilde ze geen politiek dogma opleggen.

Bij de IKON speelde ik natuurlijk een rol. Was een buffer tussen de afweer en bedreiging van de kerken en de vaak radikale standpunten van de programmamakers. Ik moest zorgen dat de IKON bleef bestaan op aanvaardbare gronden. Ik denk ook dat ik veel onschuldiger radikaal zou zijn geweest als ik die baan als IKON-televisiedirecteur niet zou hebben gehad. Dan had ik mijzelf waarschijnlijk ergens op de barrikaden teruggevonden.

Gespletenheid

We hebben dat alles met felle innerlijke conflicten opgelost. In al die discussies kwam er één argument dat ik me zeer

Wim Koole werd in 1929 geboren in Ritthem, Zeeland. Een hervormd milieu, een redelijk braaf jongetje, zoals hijzelf zegt.

Na gymnasium A in Middelburg ging hij theologie studeren in Utrecht. Hij vond het er vreselijk. Een eenzame puber in de grote stad. Na zijn studie werd hij secretaris cultureel werk van de AMVJ, de oecumenische Algemene Maatschappij voor jongeren. In 1958 promoveerde hij tot directeur van het AMVJ in Zuid-Limburg, die jaar later kreeg hij dezelfde baan in Amsterdam. Sinds 1963 werkt hij als directeur televisie bij de IKON. Vanaf 1 januari 1990 gaat hij zich in de VUT bezighouden met een dissertatie over het troostend vermogen van televisie.

visie was voor mij een middel om over te dragen en tegelijkertijd mijn emoties en woede te verwerken. Ik ben een kommuniserend vat. In gesprekken met programmamakers ben ik verre van afstandelijk. Ik gooi daar mijn hele leven in. Alle woede, cynisme, ironie, pijn, zachtmoedigheid, beweegredenen, ervaringen, agressie komt dan naar voren. Er is geen afgescheiden innerlijk. Wat mij overkomt, geef ik door. Er is maar één fase in mijn leven geweest waarin ik dat niet meer kon en dat was na de moord op vier van mijn IKON-kollega's in El Salvador. Toen was er alleen een onherkenbare agressie, redeloze wanhoop, schuld. Dat kwam in een keten van nachtmerries terug. De vraag om een ploeg naar Guatemala te sturen, omdat de IKON stem geeft aan de stemmelozen. En ik zit totaal verstand achter mijn buro, niet in staat om een beslissing te nemen. Moet ik, mag ik, nog eens dat risico nemen? Is het geen lafheid om het door te schuiven naar een andere omroep? Vragen, vragen. Vreselijk.

over gaan en toch licht zijn. Komedie is voor ons een intrigerende vorm. Omdat het de boodschap het duidelijkst over het voetlicht brengt. We hebben dat vroeger ook veel gedaan. „Leer om leer”, een serie over godsdienstonderwijs, die gebruik maakte van ironische omkeringen. De schepping als een zolder met treintjes en dinky-toys, waar het altijd op een vreselijke chaos uitliep. Kinderen die aan politieagenten vroegen of zij wisten waar het Koninkrijk Gods lag. Dat heeft heel veel kritiek gegeven, buiten, maar vooral binnen de kerk. De lichtheid funktioneerde niet bij de kijkers. We bereikten er vaak het tegendeel mee. Vooral ook omdat je met ernst nooit meer recht krijgt wat je even van te voren met humor op z'n kop hebt gezet. Ernst is veel minder sterk dan humor. We kwamen op een punt waarbij de konklusie was dat bij de IKON niet alles kan. Dat we voor een bepaald aantal dingen geen zinnige legitimatie meer konden geven, zowel binnenshuis als naar de opdrachtgevers toe. Niet dat we ooit enige beperking hebben opge-

aantrok. Mensen uit mijn staf zeiden: je praat over de wereld en de mensen als iemand die al veel te lang in Europa zit. Je bent al tien jaar niet meer aan de andere kant geweest, ga eerst maar eens kijken voor je verder praat. Na een spoedkursus Spaans ben ik toen afgereisd naar Latijns-Amerika. Terug naar de basis, naar hele essentiële problemen van mensen daar. Overleving. Wreedheid, tandenknarsende wantoestanden, geweld, ellende. Dat deed pijn.

Ik kwam innerlijk sterk geradikaliseerd terug. Geraakt ook door de uiteenlopende dingen waartoe mensen in staat zijn. Wreedheid, maar ook bewonderenswaardige moed en uithoudingsvermogen. Terug hier was mijn probleem hoe ik dat verstaanbaar kon maken, invoelbaar. Een rare gespletenheid. Thuis komen en gekonfronteerd worden met een Synodevergadering. De woede, de neiging om te roepen: „Heren, ik kom net uit Zuid-Amerika, waar heeft u het eigenlijk over?” Dat heb ik ook wel eens gedaan. En het effect is, door de kracht van de argumenten, door het feit dat jij de gelegenheid hebt gehad om van zo dichtbij te zien, dat mensen inderdaad stilvallen. En dat ik er alleen maar vijanden bij heb. En dus de IKON ook. Terwijl ik wilde werven, mensen hier duidelijk wilde maken hoe de situatie daar is. Mijn enige medium is dan televisie. En niet, ook dan weer niet, door politieke sjablonen. Maar door verhalen van mensen, die het voor andere mensen invoelbaar maken. Het verhaal van één van de vier Amerikaanse nonnen die in El Salvador dood langs de kant van de weg werden gevonden bijvoorbeeld.

Kommuniserend vat

Toch blijf je dan te maken hebben met de zwakte van televisie. De kracht mag dan de impact zijn, de zwakte is dat het zo vluchtig is, zo kort blijft hangen. Je kunt ook niet zoveel informatie kwijt en het tempo is zo hoog dat het ene leed het andere dreigt te verdringen. Maar tele-

Praten over God leidt zelden ergens toe. De Ikon-programma's krijgen uit kerkelijke kring vaak het verwijt dat ze humanistisch zijn. Ze gaan over menselijke verhoudingen en conflicten en God speelt in de oplossing geen rol.

Ik was toen echt kapot. Wist met mijn verdriet geen raad, kon geen raad, kon geen orde meer binnen mezelf vinden. Doemdenken. De vraag of televisie – waar ik grote waarde aan hecht – vier doden waard is. Toen ben ik me de essentiële vraag gaan stellen wat televisie eigenlijk wél waard is. Daar komt ook het onderwerp van die dissertatie vandaan. Kan televisie troosten? Kan televisie iets toevoegen aan het menselijk bestaan, helpt het mensen om zich beter met zichzelf en anderen te voelen? De schok van de dood en de daaropvolgende rouw zette alles op losse schroeven. De relatie met mezelf, met medewerkers, met vrouw en kinderen, met de wereld, met mijn handwerk. Alles kreeg een rouwrand. Alles werd zinloos. Omdat moord zo zinloos is. Ook als het het einde was geweest van het regiem in El Salvador had ik het zinloos gevonden. Een zelf gekozen dood als offer kan ik me indenken, maar moord... Op het moment zenden wij een dramaserie uit, „De rivier waarin ik zwom.” Die gaat over diezelfde essentiële vraag. Stel, je loopt in 1938 door Berlijn, komt Hitler tegen, voorziet de Tweede Wereldoorlog en hebt de mogelijkheid die door een moord op hem te voorkomen. Wat doe je? Ik ga die vraag niet uit de weg. Sluit zelfs niet uit dat ook ik dan een pistool pak. Ik verdonkeremaan de keuze niet, hoe afgrijselijk ik hem ook vind.”

Humor en ernst

„Ik vind het voor de IKON het interessantste dat de programma's ergens

legd aan programmamakers, ze voelen dat zelf. Freek de Jonge wist het precies: „Optreden voor de IKON is als optreden in Oost-Berlijn. De luisteraars moeten alles kunnen begrijpen, maar je kunt niet alles zeggen.”

Vuile handen

Ja, ik heb eens een keer gezegd dat als je wat doet in de media, als gelovige, als christen, je vuile handen zult moeten maken. En daar is vergeving voor. Die vergeving is niet vóór de vuile handen, maar erna. Dat was gericht tegen de christelijke naïviteit die het altijd heeft over genade en vergeving. Er is niks te vergeven als je geen konflikt hebt. Het christendom wil het konflikt in veel gevallen niet aan en dat vind ik slecht. Ik ben sterk beïnvloed door Camus, door het existentialisme. Als je geen vuile handen wilt maken, maak je ze toch door niks te doen. In „de Val” zegt Camus: „Jezus heeft zich zijn hele leven achtervolgd gevoeld door het feit dat zijn geboorte de moord op de kinderen van Betlehem tot gevolg had. „Dat vond ik een eye-opener. Die abstraktie van de schuldloze, die voor onze zonden stierf, zag ik toen pas echt als een sjabloon. Iedereen is schuldig, verantwoordelijk. Ook de mens Jezus.”

„Wij zijn de enige omroep waar nog wordt getobd, nagedacht, getwijfeld. Daar ben ik blij om. Die eeuwige twijfel, daar hou ik van. Niet om het getob, maar als grondprincipe. De ondraaglijke lichtheid van het bestaan dus. Opgewekte twijfel, daar gaat het mij

om. Maar niet als luxe-probleem van de eenling. Er ligt een direkte relatie met de samenleving, de medemens, de wereld. Dat resoneert. De tegenstrijdigheden van het menselijk bestaan. Waarbij ik wil aantekenen dat het niet alleen getob is. In dezelfde adem bieden we barmhartigheid, troost en warmte aan. We laten mensen niet alleen."

Ingeborg van Teeseling

Laatste bericht

De Salvadoraanse rechter die belast is met het onderzoek naar de moord in 1982 op vier IKON-journalisten, wordt zo vaak met de dood bedreigd dat ze El Salvador wil verlaten. Dora del Carmen de Claros heropende vorig jaar het onderzoek naar de dood van de vier. Ze vermoedt dat de dreigtelefoontjes afkomstig zijn van militairen van de infanteriebrigade uit Chalatenango, de provincie waar de vier in een hinderlaag werden doodgeschoten. De Claros heeft een visum aangevraagd voor Canada voor haarzelf en haar gezin.

KADO-AKTIE REKENSCHAP

Rekenschap is een tijdschrift dat elk kwartaal opnieuw diskussiestof voorlegt aan de humanistische beweging over onderwerpen die centraal staan in het moderne humanisme.

Een abonnement op Rekenschap kan worden aangevraagd door te schrijven naar Humanistisch Verbond, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht (een postzegel is niet nodig). De abonnementsprijs bedraagt f 40,- (4 nummers). Wacht met het betalen van een abonnement op onze akseptgirokaart!

Wie met ingang van het septembernummer van Rekenschap een abonnement op het blad neemt, ontvangt gratis het boekje Nieuwzicht.

Als u bij opgave voor een abonnement Nieuwzicht als kado wilt ontvangen, vult u dan onderstaande bon in en zend die naar: Humanistisch Verbond, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht (een postzegel is niet nodig). De actie loopt tot 1 december 1988.

Bon

Ja, ik neem een abonnement op het humanisch kwartaalblad Rekenschap en ontvang gaarne het boek *Nieuwzicht* als kado.

Naam: _____

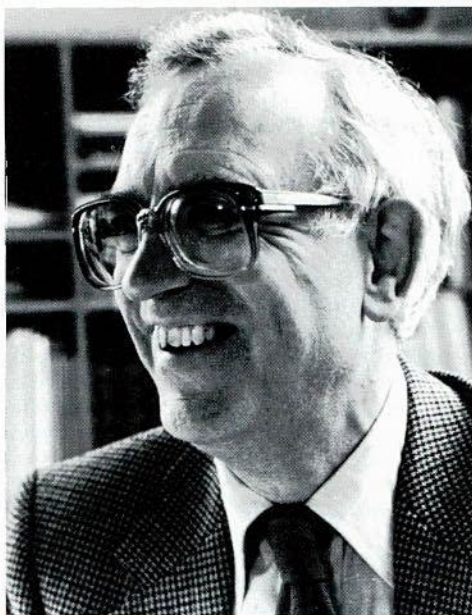
Adres: _____

Postkode/
Woonplaats: _____

Handtekening: _____

Ik wacht met het betalen op de akseptgirokaart.

ARIE DEN BROEDER DOET SOCRATES- LEZING 1988

INDIVIDUELE ONTPLOOIING ALS VORM VAN SOLIDARITEIT

Eind van het jaar vindt weer de jaarlijkse Socrateslezing plaats. Vorig jaar kreeg Jan Glastra van Loon veel belangstelling met zijn lezing over humanisme en levensstijl. Dit jaar zal dr. Arie den Broeder de lezing houden die als thema zal hebben: „Individualisering en solidariteit“.

Arie den Broeder is vice-voorzitter van het HV en voorzitter van het Humanistisch Opleidingsinstituut (het toekomstige Universiteit voor Humanistiek). De lezing zal op dinsdag 13 december dinsdagavond (aanvang 20.00 uur) worden gehouden in het Landelijk Humanistisch Centrum in Utrecht (Oudkerkhof 11). Noteert u alvast de datum?

In de lezing staat de verhouding tussen individualisering en solidariteit centraal. In deze tijd, waarin de sociale en economische perspectieven van zeer velen minder worden, is er de neiging om het begrip individualisering negatief te waarderen en het in verband te brengen met egoïsme, en egocentrisme, met hedonisme en consumptisme. Individualisering zou de solidariteit in de samenleving aantasten, zo klinkt het verwijt.

Humanisten komen op voor individuele ontplooiingskansen en het recht van elk mens om het leven naar eigen inzicht vorm en inhoud te geven. Dat staat los van egoïsme, egocentrisme, hedonisme of konsumptisme. Uitgangspunt is immers de gelijkwaardigheid tussen mensen en dus het nastreven van de mogelijkheden voor allen om zich te ontplooiën. Daarbij geldt dat de grens van het individualisme is bereikt, als aan anderen schade wordt toegebracht. Binnen die grens blijven is een vorm van

solidariteit, maar ook is er de onderlinge afhankelijkheid van mensen en hun belangstelling voor elkaar. Het menselijk samenleven wint aan waarde en verdieping, als mensen elkaar niet alleen maar ontzien, maar als men bovendien zorg en aandacht heeft voor elkaars mogelijkheden en moeilijkheden. In de ogen van humanisten is er geen tegenstelling tussen individualisering en solidariteit maar juist een eenheid. Humanisten bepleiten bevordering van de individuele ontplooiing als een vorm van solidariteit. In dat kader moeten o.a. alle vormen van maatschappelijke diskriminatie en rechtstelling worden tegengegaan. Individualisering in combinatie met solidariteit ligt in het verlengde van democratisering en is een concrete invulling van emancipatie – bijvoorbeeld van vrouwen, jongeren, ouderen, homoseksuelen, etnische groepen, kortom van allen die nog onvoldoende als gelijkwaardige burgers worden beschouwd of behandeld en nog onvoldoende kunnen toekomen aan de ontplooiing van hun persoonlijkheid.

Voor de jaarlijkse Socrateslezing bestaat elk jaar een overweldigende belangstelling. Er zijn echter slechts 200 toegangskarten beschikbaar. Daarom: wilt u de lezing bijwonen, geef u dan snel op. De (gratis) toegangskarten kunnen worden besteld door te schrijven naar de stichting Socrates, Postbus 114, 3500 AC Utrecht. S.v.p. vermelden: Socrateslezing 1988, naam en adres en het gewenste aantal toegangskarten. In de eerste week van december worden de karten u toegezonden.

DIALOOG TUSSEN HUMANISTEN EN VATICAN OPENHARTIG HERVAT

Onlangs vond na 18 jaar weer een dialoog plaats tussen humanisten en het Vaticaan. De katholieke delegatie bestond o.a. uit de kardinalen Paul Poupard en Godfried Danneels.

De humanistische afvaardiging werd geleid door de IHEU-voorzitter Paul Kurtz en Rob Tielman.

De bijeenkomst ging voornamelijk over de scheiding van kerk en staat. Opmerkelijk was dat de vertegenwoordiging van het Vaticaan zich duidelijk uitsprak voor een onderscheiding tussen de verantwoordelijkheden van enerzijds de staat en anderzijds die van godsdienstige en levensbeschouwelijke instellingen. Het werd betreurd dat de katholieke kerk in het verleden die onderscheiding niet altijd in acht heeft genomen. Het vroege christendom voorafgaand aan keizer Constantijn maakte dat onderscheid duidelijk wel, en dit werd door de katholieke delegatie ook meer in overeenstemming geacht met de bijbelse opvatting dat aan de keizer moet worden gegeven wat des keizers is. Humanisten en katholieken waren het erover eens dat de overheid zodanig randvoorwaarden moet scheppen dat het godsdienstige levensbeschouwelijk leven kan bloeien, maar dat de staat noch de kerk zich op elkaars gebied moeten begeven. Met zorg werd gereageerd op de ontwikkelingen in de islamitische wereld in de richting van een islamisering van de wetgeving. En met hoop werd gesproken over de ontwikkelingen in Oost-Europa in de richting van een godsdienstig en levensbeschouwelijk pluralisme.

Uitgebreid werd stilgestaan bij de bescherming van de rechten van de mens. Men besloot om in de toekomst meer op dit gebied samen te werken. Naar aanleiding van de discussie over de rechten van vrouwen, homoseksuelen en ongehuwd samenlevenden, werd van katholieke zijde opgemerkt dat niemand wordt gedwongen deel uit te (blijven) maken van de kerk. Degenen die deel willen uitmaken van de kerk moeten zich ook aan de regels van die kerk aanpassen. Omdat de kerk haar visie niet via de staat opdringt aan andersdenkenden, is er geen sprake van schending van mensenrechten, aldus het Vaticaan.

Veel aandacht werd ook besteed aan de godsdienstige en levensbeschouwelijke vorming in het onderwijs. Beide delegaties achten het noodzakelijk dat het onderwijs zo objectief mogelijk kennis verspreidt over de verschillende geestelijke stromingen. Daarnaast hebben de ouders en de leerlingen het recht te kiezen voor godsdienstige of levensbeschouwelijke vorming die niet onder de verantwoordelijkheid van de staat,

maar onder die van de geestelijke genootschappen dient te vallen. Het onderwijs dient voor te bereiden op participatie aan een pluriforme democratie. De staat dient die pluriformiteit te respecteren en mag nooit godsdienstige of anti-godsdienstige normen opdringen, maar moet daarentegen de gewetens-

vrijheid van individuen en groepen veilig stellen.

De beide delegaties toonden zich tevreden over de openhartige sfeer van de besprekingen, en besloten de dialoog voort te zetten. (RT)

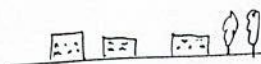
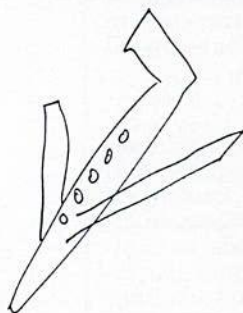
40 JAAR VERKLARING VAN DE RECHTEN VAN DE MENS

Op 10 december is het veertig jaar geleden dat de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens werd aangenomen. De Verenigde Naties hebben die datum daarom uitgeroepen tot **Internationale Dag van de Rechten van de Mens**. Om op deze dag extra aandacht te besteden aan het belang van het bevorderen van de mensenrechten is de stichting „40 jaar Universele Verklaring van de Rechten van de Mens” in het leven geroepen. Gevormd door zes organisaties, waaronder de International Humanist and Ethical Union (IHEU), Amnesty International en AIDA-Nederland, organiseert de Stichting een landelijke manifestatie op 10 december in de Stadsschouwburg in Utrecht. Op deze manifestatie wordt tot uitdrukking gebracht dat de Universele Verklaring meer inhoudt dan alleen het recht op vrijheid van meningsuiting. Het gaat ook om het recht op voedsel, het recht op werk, en diverse andere sociaal-ekonomische, burgerlijk-politieke en kultu-

rele rechten.

In de vorm van een soort symposium wordt op de manifestatie een reeks thema's gepresenteerd, waarin op de diverse mensenrechten wordt ingegaan. Centraal staat daarbij de toekomst van Nederland, de rol van Nederland in Europa en de relatie Noord-Zuid. Op deze dag is er in de Stadsschouwburg een uitgebreide informatie-markt van mensenrechtenorganisaties, een video-programma en een tentoonstelling. Terwijl in de ene zaal zal worden gedebatteerd over de toekomst van diverse mensenrechten, zal er in een andere zaal een cultureel programma zijn waar diverse artiesten belangeloos aan mee werken. O.a. Youp van 't Hek, het Nederlands Danstheater en de Internationale Nieuwe Scène zullen optreden. De toegang is gratis.

Een programma-boekje kunt u bestellen bij de Stichting „40 jaar Universele Verklaring”, p/a Boothstraat 6, 3512 BW Utrecht.

DE MENS DIE ZICH AFVRAAGT
WAAROM HIJ LEEFT, KRIJGT HOOGUIT TE HOREN
WAARAAN HIJ STERFT

Anne

HET MEER VAN PATZCUARO LEEFT WEER

Antonio Piza lacht breeduit. Over zichzelf wil de kleine Tarasco-Indiaan uit Mexico alleen kwijt dat hij boer is en een stuk land heeft bij het meer van Patzcuaro. Hij wil het wel hebben over dat meer, hij lijkt dan helemaal gelukkig. Want het water is al een stuk helderder dan vroeger. Er zwemmen weer vissen, zelfs op plaatsen waar vroeger de zwarte drek van de stad binnenstroomde. En op de oevers schieten temidden van een netwerk van walletjes jonge boompjes uit de grond. Patzcuaro leeft weer en zal, als het aan Antonio Piza en zijn organisatie ORCA ligt, nog veel mooier worden.

Zes jaar geleden leek de streek rond het meer, dat tweehonderd kilometer ten westen van Mexico City ligt, te worden tot een maanlandschap. De eens bosrijke hellingen waren kaalgekapt en het water was tot een open riool geworden, waaraan de stad Patzcuaro dagelijks de onverdunde uitwerpselen van 90.000 inwoners toevoegde. En te midden van die troosteloosheid wilde de regionale overheid onder gouverneur Salinas de Gortari, de tegenwoordige president, een kerncentrale bouwen.

Toen eindelijk, kwamen boeren, vissers en andere overbewoners in actie. Zij verenigden zich in ORCA (voluit Organización Ribereña contra la Contaminación del Lago Patzcuaro) en maakten zoveel stampeij dat de overheid haar plannen introk. Maar daarmee hadden zij hun bestaanszekerheid nog niet terug. De boeren zagen hun grond met een tempo van duizenden kubieke meters per jaar van de kale hellingen richting rivier verdwijnen. Vissers vingden in het stinkende water al lang niet meer genoeg om van te leven. Het herstel van de leefbaarheid rond het meer werd hun volgende doel.

Eigen oplossing

Antonio Piza: „De overheid had daar ook een plan voor, net zo grootschalig als dat van de kerncentrale. Er moesten vier ultramoderne zuiveringsinstallaties komen, waarvan het onderhoud alleen al honderdduizend dollar per installatie per jaar zou kosten – en daarmee was alleen nog maar het rioolwater gezuiverd. Wij hadden geen enkele illusie dat daarvoor ooit geld zou komen en hebben een eigen oplossing bedacht.”

Die oplossing is minder hemelbestormend, maar ingenieuzer dan de overheid ooit had kunnen bedenken: stenen muurtjes, walletjes en rijshout, levende wilgedammetjes en jonge aanplant moeten het wegspoelen van aarde stoppen. Verder werd de loop van de rivier die het rioolwater van de stad naar het meer brengt, verlengd, zodat het water

meer tijd heeft om zich te herstellen. En in de bedding en monding van de rivier werd een levend filter van planten en een serie van houten en stenen constructies aangebracht die het water op-nieuw van zuurstof voorzien.

Met een beetje geluk herstelt zo de natuur zichzelf. En met veel medewerking van de overbewoners. Het systeem werkt alléén wanneer de mensen in de stad en uit de achtentwintig dorpen rond het meer zich een beetje „gedragen”. Minder hout verstoken, minder viezigheid produceren. Om dat te bereiken overspoelt ORCA hen met boekjes, strips en demonstratiebijeenkomsten. Prijs een nieuw type fornuis aan dat zestig procent minder brandstof verbruikt, leert de mensen hoe ze zelf in hun achtertuin een Fins kringlooptoilet kunnen aanleggen dat geen water gebruikt en niet loost in de rivier.

Geen loon

„Onze oplossingen kosten bijna niets”, zegt Antonio niet zonder trots. „Eén van ons, die iets beter kan tekenen dan de rest, heeft de plannen uitgewerkt.

We gebruiken het hout, de planten en de stenen van de streek. We voeren het werk zelf uit en vragen daarvoor geen loon, alleen eten. De vrachtwagens krij-

gen we van de omliggende gemeenten. Die zien dat onze methode resultaat heeft.” Het geld voor de organisatie komt van HIVOS.

„Dankzij die steun hoeven wij niet aan te kloppen bij de regionale overheid, waardoor we onze onafhankelijkheid verliezen of worden overgeleverd aan weer een nieuw grootschalig plan”, licht Antonio Piza toe. ORCA is inmiddels veel meer dan een actiegroep voor een schoner milieu. De organisatie is ook een communicatiemiddel geworden voor de mensen van Patzcuaro. Ze verzorgt onder andere een wekelijks radioprogramma met traditionele muziek van de regio en waarin uiteraard de luisteraars op de hoogte gehouden worden van de ontwikkelingen in de strijd tegen de vervuiling. Antonio Piza: „We proberen steeds meer mensen te bereiken, zodat ze niet meer zo makkelijk om ons heen kunnen. Wij hebben net zo goed het recht eisen te stellen en gehoord te worden als de mensen die de macht en het geld hebben.”

Lin Tabak

HIVOS JUBILEERT

ORCA is slechts één van de bijna 300 HIVOS-partnerorganisaties in de derde wereld. Overal, in Afrika, Azië en Latijns-Amerika, zijn zij het die zelf – met financiële steun van HIVOS – projecten uitvoeren. Deze zijn gericht op economische verzelfstandiging, scholing en vorming, gemeenschapsontwikkeling en organisatievorming. HIVOS kan die steun geven uit fondsen van de Nederlandse overheid en met geld dat ter beschikking is gesteld door particulieren in Nederland. HIVOS werd in 1968 opgericht om vanuit humanistische beginzelen een structurele bijdrage te leveren aan ontwikkelingssamenwerking. In dit jubileumjaar wordt een oproep gedaan tot meer steun voor het humanistische ontwikkelingswerk (zie ook de bijgesloten folder). Om ORCA en al die andere organisaties hun belangrijke werk te kunnen laten voortzetten, is volgens HIVOS die extra steun onmisbaar.

Jubileumviering HIVOS

Op zaterdag 26 november viert HIVOS haar twintigjarig bestaan met een feestelijke bijeenkomst. Het programma biedt een veelheid aan informatie over HIVOS en haar activiteiten door audiovisuele presentaties, korte toespraken, podiuminterviews, afgewisseld met Latijns-amerikaanse muziek, ruime pauzes voor informeel contact en bezoek aan informatiestands.

Een prominente plaats wordt ingenomen door vertegenwoordigers van drie partnerorganisaties uit Zimbabwe, Honduras en India. Zij zullen vertellen over hun werk en hun relatie met HIVOS. Verder aandacht voor twee HIVOS-vrijwilligers die net uit India terug zijn. De bijeenkomst wordt besloten met toespraken van o.a. minister Bukman en HIVOS-voorzitter Joop Koopman. Tot slot is er een receptie. Als u aan deze dag wilt deelnemen, kunt u zich bij HIVOS aanmelden. U ontvangt dan nadere informatie over het programma.

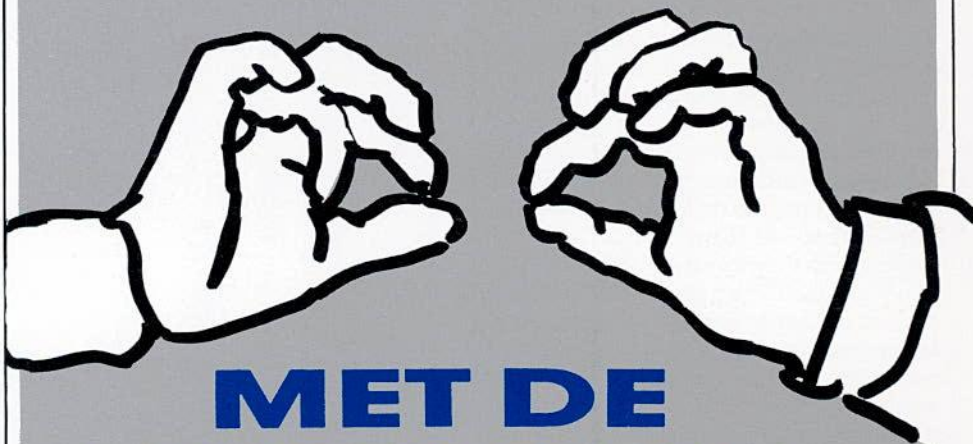
Zaterdag 26 november vanaf 11.30 tot 19.00 uur:

Institute of Social Studies
Badhuisweg 251, Den Haag

STUDIEBIJEENKOMST LEVEN MET KANKER

Op dinsdag 15 november houdt de KSGV een middag over het onderwerp „Leven met kanker”. De klinisch psycholoog T. Staps zal een inleiding houden, alsook prof.dr. M. de Vries. Er zal ook met beide inleiders worden gediskussieerd. Meer informatie: 080-442690.

KIJK MEE

MET DE HUMANIST

Kunst, televisie, fotografie, film. Het is allemaal om naar te kijken. Onze ogen zijn dan ook de belangrijke zintuigen waarmee we de wereld om ons heen kunnen ervaren. We kijken, observeren, nemen waar, proberen de werkelijkheid te doorgronden. Voor veel mensen is kijken zo dé manier om hun blik te verruimen.

HOE KIJKT U EN WAT ZIET U?

Het speciale kerstnummer van de Humanist dat half december verschijnt, gaat helemaal over het beeldverruimende kijken. (Vorig jaar hadden we het over de beeldverruimende middelen lezen, schrijven en reizen). Wij vroegen drie professionele kijkers naar de essentie van hun vak: Akteur/schilder Jeroen Krabbé, fotografe Laura Samson en regisseur Eric Oosthoek. Daarnaast in dit speciale nummer natuurlijk weer veel columns, citaten, gedichten, foto's, cartoons én natuurlijk publiceren wij weer reacties van kijkgrage lezers!

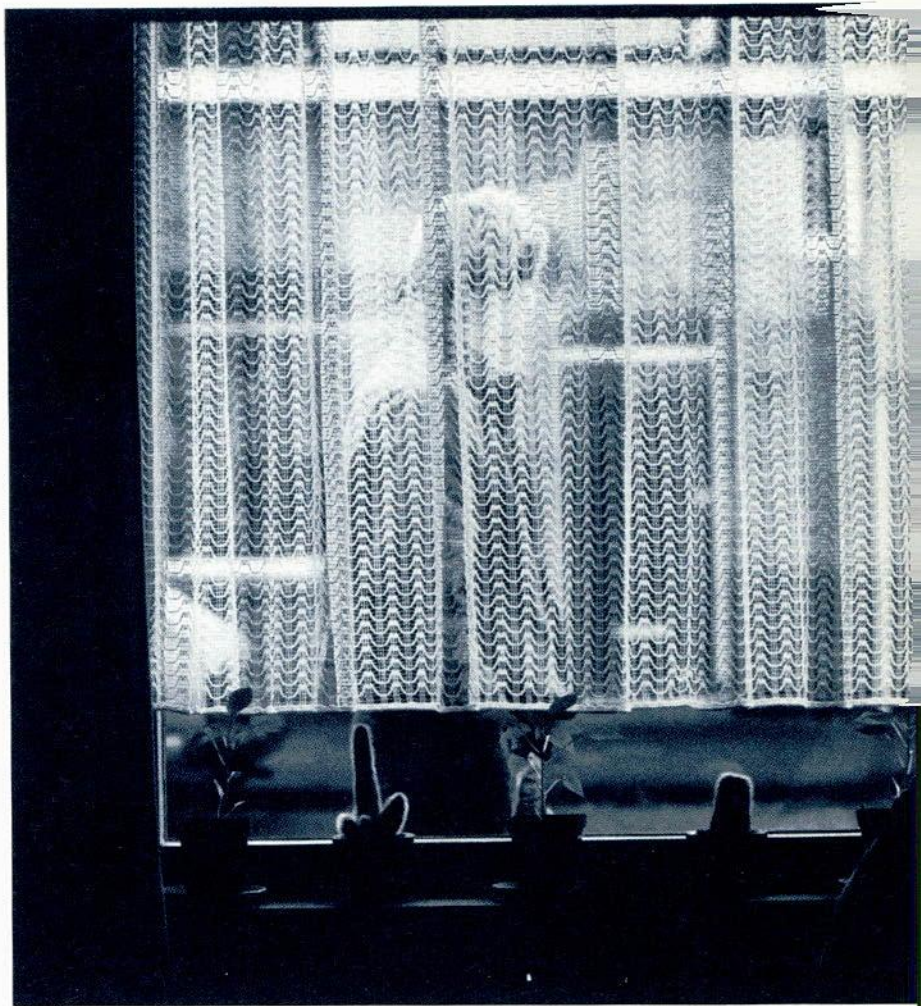
Hoe kijkt u; en wat ziet u? Hoe kijkt u naar kunst, wat voor invloed heeft film of televisie op u (gehad)? En: wat ziet u in uw medemens? Het zijn vragen waarop wij van u als lezer van de Humanist graag antwoord willen hebben. Denkt u er eens over na, zet het op papier en stuur het ons toe. Kies het facet uit wat u het meeste aanspreekt en schrijf ons hoe verruimend kijken voor u is.

De spelregels: Uw reactie, visie, mening mag maximaal 350 woorden tellen. Graag getypt opsturen. Illustraties zoals foto's zijn welkom, graag vermelden als u deze retour wilt hebben. Uiterlijk dinsdag 22 november moet uw bijdrage in ons bezit zijn. Onder de inzendingen zal de redactie drie exemplaren van het boek „Met eigen ogen” van de fotograaf Daniel Koning verloten.

Uw reactie sturen naar: Redactie Humanist, Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Veel succes!

STUUR UW REAKTIE

Zou het wenselijk en mogelijk zijn een wettelijk verlot in te voeren om dierbare verwanten praktisch en emotioneel bij te staan aan het einde van hun leven? Het idee daartoe is in het verleden van verschillende kanten gelanceerd, maar de uitwerking staat nog in de kinderschoenen. Ook in het Humanistisch Verbond gaan stemmen op dit initiatief te steunen. Niet zo verwonderlijk gezien de beginselverklaring waarin gesproken wordt over „helpende zorg voor de medemens om hem in staat te stellen zich te ontplooiën tot een volwaardig bestaan in zelfbestemming.“ Juist in de laatste levensfase is zulke zorg van het grootste belang, zowel voor de stervende zelf als voor de naaste intimi. Vaak bestaat wederzijds behoefte om de laatste zorgen samen te kunnen delen. Het verlangen om dat thuis, in de eigen vertrouwde omgeving, te kunnen doen, wordt veel gehoord.

VERPLEEGVERLOF WENSELIJ THUISZORG VAN DIERBARE

De stilte rond de dood was vroeger veel groter dan tegenwoordig. De stervende werd weliswaar met veel verzorging omringd, maar dat gebeurde vaak vanuit een afstandelijke benadering. De nadruk lag op hiërarchische verhoudingen, gekenmerkt door bevoogding, toezicht en bewaking. Niettemin was thuis sterven heel gewoon. Dat kon ook gemakkelijk; veel vrouwen werkten nog niet buitenshuis, burenhulp was vanzelfsprekend en het grotere kindertal maakte een redelijke verdeling van de extra belasting beter mogelijk dan in de kleine gezinnen van nu. Verder vonden de meeste mensen het geen bezwaar om in nood sterk afhankelijk te zijn van de eigen directe leefomgeving. Vooral dit laatste is enorm veranderd. Zo vinden tal van oudere mensen dat zij onafhankelijk moeten zijn van hun kinderen. En ook veel volwassenen voelen zich niet moreel verplicht om hun ouders bij te staan als die ernstig ziek worden. Wel bestaat de indruk dat mensen meer bereid zijn om „geliefden“ zoveel mogelijk nabij te zijn als deze in de laat-

ste levensfase zijn. De intieme bindingen in het privé-leven zijn sterker geworden, zij het dat ze meer dan vroeger hun basis vinden in persoonlijke voorkeur. Men kiest dus meer *zél*f zijn vrienden; openheid en eerlijkheid daarin zijn toegenomen. De wens om zulke dierbaren persoonlijk bij te staan is daardoor oprechter én sterker geworden.

Voor patiënten geldt dan nog dat vaak het besef van sterfelijkheid is toegenomen. Zij willen duidelijkheid omtrent hun situatie: wat is er precies aan de hand en hoe liggen de kansen? Maar de verwerking van al die informatie is nog al eens een zware last die moeilijk is om alleen te dragen. Het kunnen uiten en doorpraten van gevoelens kan verlichting brengen. Meestal is de vertrouwde situatie thuis de beste plek om zo'n proces door te maken. Over en weer is er dan ruimte om de laatste levensfase zinvol te beleven.

Momenteel een gunst

De bereidheid om een zieke dierbare zoveel mogelijk thuis bij te staan, is dus

toegenomen – met name in de laatste levensfase. Ook de zieken zelf willen vaak thuis zijn als zij overlijden. In de praktijk kan dit op grote problemen stuiten, omdat de persoon die steun wil verlenen een betaalde baan buitenshuis heeft. In een goede relatie met de werkgever zal in de regel soepel worden omgegaan met het gelegenheid geven tot verzorging, maar het blijft een gunst die niet in alle werksituaties wordt verleend. Pas wanneer het te laat is, na de dood, geven CAO's recht op enige dagen verlof.

Zou het niet beter zijn als juist daarvoor de – wettelijke – mogelijkheid bestaat om intieme naasten (ouders, kinderen, partners) aan het einde van hun leven bij te staan? Dit recht zou vergelijkbaar zijn met het ouderschapsverlof dat ouders het recht verleent om tot maximaal een half jaar na de geboorte de werkweek tot de helft terug te brengen. Het recht op zulk verlof zou kunnen ingaan wanneer een arts vaststelt dat een ouder, kind of levensgezel in stervensgevaar verkeert.

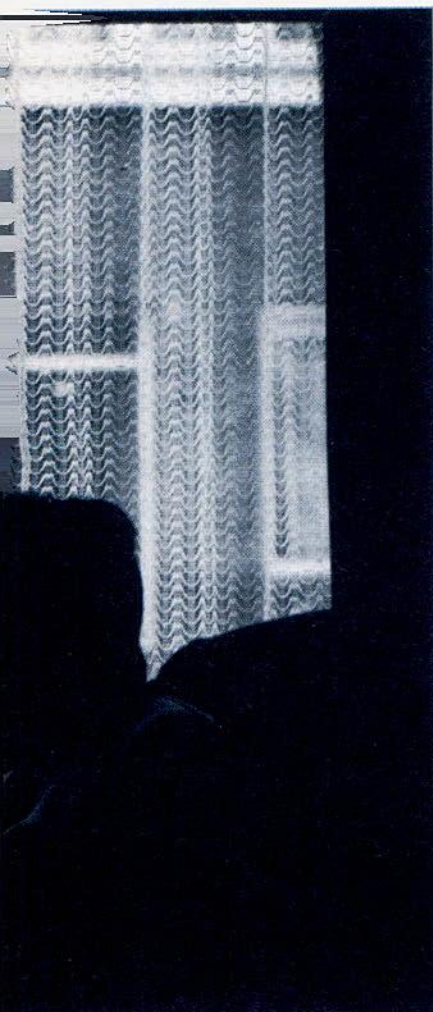

Foto: Chris Pennarts

VOOR TERMINALE ASTE

Over het belang om dit wettelijk te regelen, schreef de socioloog Cas Wouters in NRC-Handelsblad: „Door het de naasten mogelijk te maken thuis of in een ziekenhuis hun stervende man, vrouw, kind, ouder of intieme vriend(in) te helpen, kan aan een intens verlangen van de stervende worden voldaan en kunnen de naasten de betekenis die deze voor hen heeft, tot uiting brengen. Zo'n handelwijze kan niet alleen diepe voldoening schenken alsook het rouwproces sterk vergemakkelijken. In veel gevallen kunnen deze belangen beter worden behartigd door een „verpleeg“-verlof in de wetgeving op te nemen. De instelling van zo'n verlof zou tevens de kollektieve bekrachtiging vormen van een manier van optreden die ieder persoonlijk als ideaal nastreeft en wel in een situatie waarin iedereen terecht kan komen. De mogelijkheid om van een dergelijk verlof gebruik te maken zou ook het aantal noodgedwongen opnamen in zieken- of verpleeghuizen kunnen terugdringen. Maar bovenal zou het een erkenning zijn van de bete-

kenis van intieme bindingen tussen mensen onderling, zowel in hun privé-leven als in het openbaar.”

Behoorlijke besparingen

Het verlof waarover Cas Wouters het heeft, zou inhouden dat mensen hun dierbaren kunnen bijstaan zonder hun baan te verliezen en zonder zich „ziek“ te hoeven melden. Daarbij is het denkbaar dat om financiële redenen, slechts een korte periode (bijvoorbeeld maximaal drie weken) gewoon doorbetaald verlof mogelijk is. Maar daarna, als een langere periode nodig blijkt, onbetaald verlof voor bijvoorbeeld halve dagen tot maximaal een half jaar. De kosten van zo'n nieuwe voorziening zouden ook afgewogen kunnen worden tegen de besparingen in de sfeer van zieken- en verpleeghuizen. Uit onderzoek blijkt dat deze besparingen behoorlijk kunnen oplopen. Een maand verpleging in een zieken- of verpleeghuis komt al gauw op tienduizend gulden. Dat weegt zeker op tegen de kosten voor thuis-

Een onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (1986) op het terrein van de thuiszorg bevat eveneens argumenten voor het „verpleeg“-verlof als broodnodige aanvulling op het bestaande voorzieningenpakket. Het stelt dat het beleid in de publieke sektor er vanuit gaat dat de professionele zorg aanvullend is op de informele zorg geboden door de personen in de omgeving van de hulpvrager. Uit de bevindingen blijkt dat deze gedachte is gerechtvaardigd. Van degenen die behoefte hadden aan huishoudelijke hulp, bleek het merendeel die hulp te krijgen van huisgenoten, familie, burens of vrienden en slechts een derde van de gezinsverzorging. Toch zijn de grenzen van de huishoudelijke sektor al gauw in zicht. Zo zijn de mogelijkheden van informele hulp inzake een intensieve thuisverzorging beperkt, omdat de offers voor huisgenoten, kinderen, vrienden en burens te hoog blijken te worden. De afhankelijkheid wordt ook als een bezwaar gevoeld door de betrokkenen, terwijl het netwerk van de huishoudelijke kring al

jarenlang inkrimpt als gevolg van gezinsverkleining en mobiliteit. Naarstig wordt gezocht naar initiatieven, zowel van semi-publieke als van commerciële aard, die een ontlasting voor het publieke systeem kunnen bieden.”

Reële mogelijkheid voor 20%

In de praktijk zijn het vooral gehuwde mannen onder de 65 jaar die thuis verzorgd worden als zij, vaak ten gevolge van kanker, hun levenseinde zien naderen. Vooral echtgenotes en dochters nemen de verzorging op zich, vaak ondersteund door de wijkverpleging. Voor heel veel patiënten is een dergelijke situatie niet weggelegd, eenvoudig omdat er geen mogelijkheden zijn of omdat zij het niet willen. Bij de helft van het aantal sterfgevallen gaat het al om mensen boven de 75 jaar – hun thuissituatie (vaak alleen of met eveneens hoogbejaarde partner) laat moeilijk verzorging ter plaatse toe. En uit een recent onderzoek, gedaan in Nijmegen, bleek dat de wens om thuis te sterven is toegenomen, maar dat in de praktijk hooguit 20% van alle stervenden hun laatste levensfase zo doormaken dat verzorging thuis een reële mogelijkheid is. In juist die gevallen zouden er voor een werknemer met een vaste betrekking geen belemmeringen moeten zijn om de stervende naaste bij te staan.

Verpleegverlof in de politiek

In de Tweede Kamer werd al in 1984 een VVD-motie aanvaard om de mogelijkheden voor „verpleeg“-verlof nader te onderzoeken door advies te vragen aan de Nationale Raad voor de Volksgezondheid en de Sociaal Economische Raad. In 1986 bracht Margreet Kamp haar motie opnieuw onder de aandacht tijdens het kamerdebat over de begroting van volksgezondheid (WVC). Zij suggereerde met name om „de sociale partners te bewegen in de CAO-onderhandelingen hiervoor mogelijkheden te creëren“. In haar motie zat de suggestie om daarbij gebruik te maken van het stelsel van roostervrije dagen. In het kader van de „zorgzame samenleving“ sloeg deze gedachte eveneens aan bij het CDA, dat in zijn rapport „Zorgvernieuwing door structuurverandering“ (1987) stelde: „Indien bij het arbeidsvoorwaardenoverleg het onbetaald partnerverlof wordt geïntroduceerd, valt zelfs een versterking van het zorgzame vermogen van huishoudens te verwachten, die gelijk opgaat met de verdere emancipatie van mannen en vrouwen“. Dit laatste is overigens nog de vraag, omdat juist de aanvullende verzorging in de huishoudelijke sfeer het grootste knelpunt is.

We moeten trouwens nog afwachten of

OUDERSCHAP GEEN ALLEEN- RECHT VOOR HETERO-PAREN

ook mannen in ruime mate gebruik zullen maken van een eventueel wettelijk ingestelde mogelijkheid om verlof op te nemen.

Recht, geen plicht

Hoewel de idee van „verpleeg”verlof veel mensen zal aanspreken, zijn een aantal kritische kanttekeningen eveneens op zijn plaats. Uiteraard gaat een dergelijke nieuwe sociale voorziening geld kosten, en zal een wettelijk ingevoerd verlof bedrijven en instellingen voor problemen plaatsen. In veel functies is niet eenvoudig een tijdelijke vervanging te regelen; dat wrekt zich met name naarmate het verlof langer zal aanhouden. En vanuit psychologisch oogpunt kan het zo zijn dat doorwerken (al is het maar ten dele) ook z'n voordelen kan hebben: als psychisch tegenwicht voor de situatie „thuis”. Terminale thuiszorg vereist verder een hoge inzet en is zowel lichamelijk als geestelijk een zware belasting. De verzorgingsperiode mag daarom niet te lang duren. Een wettelijk verlof kan ook hoge verwachtingen wekken bij de zieke: Bijvoorbeeld ouders die het „vanzelfsprekend” vinden dat hun kinderen vrijaf nemen, terwijl deze laatsten er misschien niet voor voelen of het niet aankunnen. Het moet daarom duidelijk zijn dat verpleegverlof een *recht* kan zijn, geen *plicht*. Er moet dus van weerskanten behoefte aan zijn.

Zoals bij alle sociale voorzieningen is er dan ook nog het risico van misbruik. Zwangerschap is gemakkelijker vast te stellen dan het eindstadium van een zieke. Er zal dus een controlerend arts aan te pas moeten komen; en ook dat kost geld. De wijkverpleging zou een rol kunnen spelen in het vaststellen van de mogelijkheden en behoeften aan aanvullende thuisverpleging.

Wie stelt verder vast welke intieme naaste in aanmerking komt voor het verpleegverlof, als zich meerdere kandidaten aandienen? Maar meestal regelt zich dat vanzelf, eventueel in overleg met de huisarts en wijkverpleging. Met name als het ziekteproces fataal op zijn eind loopt, is het vaak verstandig de intensieve zorg over meerdere personen te verdelen. Of er wordt een beroep gedaan op aanvullende voorzieningen die in toenemende mate worden aangeboden: op tal van plaatsen worden stichtingen terminale thuiszorg opgericht. Ook gaan kuisverenigingen en gezinszorg steeds meer geïntegreerd samenwerken. En ziekenhuizen doen steeds vaker een beroep op deze hulpverleningsorganisaties in de eerste lijn om het verblijf in het dure ziekenhuisbed zo kort mogelijk te houden.

Er blijven dus vragen die eerst beantwoord moeten worden, voordat een wettelijk „verpleeg”verlof zou kunnen worden ingevoerd.

Inmiddels heeft de regering aan de Stichting van de Arbeid gevraagd te bevorderen dat werkgevers- en werknemersorganisaties in hun centrale CAO-overleg op dit gebied iets regelen. De Stichting van de Arbeid heeft de zaak in studie en behandelt deze kwestie in het bredere kader van bijzondere verlofregelingen bij „kalamiteiten” – daaronder vallen ook zaken als ouderschapsverlof, adoptie, ziekte van partner en schoolgaande kinderen en zelfs studie. In het parlement is onlangs een wetsvoorstel ingediend over het ouderschapsverlof. De behandeling daarvan zal zeker een jaar gaan duren.

Ook de vakbeweging heeft de kwestie in studie. De opvatting van de FNV is dat werknemers bij kalamiteiten altijd in de gelegenheid moeten worden gesteld om thuis orde op zaken te stellen, ongeacht hoe lang dat dan duurt. In enkele CAO's is wat dit betreft iets geregeld, maar altijd met een maximum van enkele weken per geval. In sommige Europese landen is dat gunstiger geregeld en de FNV verwacht met het oog op 1992 (eenwording Europa) dat de situatie in Nederland in dit opzicht beter zal worden.

Bert Boelaars

Het hoofdbestuur bereidt een publiek standpunt voor over het wettelijk verlof bij het einde van een leven. Leden die naar aanleiding van dit artikel hun instemming, afkeuring en/of kritische kanttekeningen kenbaar willen maken, wordt vriendelijk verzocht schriftelijk te reageren. U moet dan vóór 1 januari 1989 reageren en uw reacties sturen naar: Hoofdbestuur Humanistisch Verbond, Postbus 114, 3500 AC Utrecht.

Noten:

1. Thuis sterven: een onvervulbare laatste wens?
NCGV-reeks nr. 21, sept. 1980.
2. Aanvullende terminale zorg, een behoefte-onderzoek.
In: Medisch Contact, 26-2-1988.

Het Humanistisch Verbond keert zich tegen de opvatting dat ouderschap zou zijn voorbehouden aan hetero-paren. In de notitie „Kunstmatige Bevruchting en Draagmoederschap” geven de ministers Brinkman en Korthals Altes uitsluitend aan hetero-paren het recht op gebruik van kunstmatige voortplantingstechnieken en In Vitro Fertilisatie (reageerbuisbevruchting). Opvattingen van vergelijkbare aard stonden eerder in het rapport „Zinvol Leven” van het Wetenschappelijk Bureau van het CDA.

Het HV vindt dat mensen het recht hebben zelf zin en vorm te geven aan het eigen bestaan, met respect voor het zelfbeschikkingsrecht van anderen. Vanuit dit beginsel mogen mensen zelf beslissen of zij al dan niet relaties wensen aan te gaan met anderen en welke vorm zij aan die relaties wensen te geven. Het HV streeft naar gelijke behandeling van onderling vergelijkbare samenlevingsvormen, ongeacht geslacht of seksuele c.q. relationele voorkeur. De overheid moet zich zoveel mogelijk onthouden van maatregelen die bepaalde leefvormen bevoordelen boven andere. Indien mensen kiezen voor ouderschap mag de overheid daarvoor geen belemmeringen opwerpen op grond van seksuele voorkeur of leefsituatie van betrokkene(n). De stelling dat kinderen van homo of lesbische paren of alleenstaande ouders geschaad worden in hun ontwikkelingsmogelijkheden lijkt uit te gaan van een moraliserend waardeoordeel. Dat vindt echter geen bevestiging in objectieve onderzoeksresultaten.

Het HV is met de Raad voor het Jeugdbeleid en de Emancipatieraad van mening, dat verantwoord ouderschap in elke leefsituatie kan voorkomen. Geen enkele vorm van ouderschap mag alleen op grond van de relatievorm waarin deze zich voordoet onverantwoord worden genoemd.

Ethische doordenking van een vraagstuk als de toepasbaarheid van nieuwe voortplantingstechnieken juicht het HV toe. In humanistische kring is deze thematiek eveneens onderwerp van studie. Maar het HV verzet zich tegen uitsluiting van bepaalde „groepen” mensen (homo-paren, ongehuwden en alleenstaanden) van het recht op adoptie of op nieuwe voortplantingstechnieken. Dat is in strijd met artikel 1 van de Grondwet (verbod op diskriminatie). Het is bovendien niet op grond van enig wetenschappelijk onderzoek te rechtvaardigen.

EEN BEETJE DEPRESSIE KOMT IEDEREEN WEL EENS AANWAAIEN

Herfst, dus de tijd van de depressies is weer aangebroken. Geen leuk onderwerp – de hoofdredakteur raadde het mij af – maar misschien daarom juist tijd om het er eens over te hebben.

Ikzelf kan me mijn eerste depressie nog goed herinneren. Ik was 32 en volgde een cursus boekhouden, waarbij we veel huiswerk opkregen. Ik snapte niets van de sommen en werd steeds paniekeriger en later depressiever. Ik werd met de neus gedrukt op mijn onvermogen tot rekenen en logisch nadenken. Mijn stemming daalde en ik kwam tot niets meer. Dagen heb ik somber boven mijn boekhoudboeken zitten suffen zonder in staat te zijn uit de piekerspiraal te komen. De depressie klaarde heel plotseling op toen iemand me opbelde en me toevertrouwde ook niets van boekhouden te snappen.

Daarna heb ik nog verscheidene depressieve toestanden meegemaakt. Soms onverklaarbaar, soms na een vervelende ervaring of een nare opmerking. Ze gingen „vanzelf” ook weer over, hoewel een toevallig telefoontje van een bevriend iemand soms wonderen deed. Wat me bij die depressieve gevoelens opvalt is dat er ook altijd lichamelijk iets aan de hand is. Wat is een depressie eigenlijk, hoe komt ze tot stand en wat is er eventueel aan te doen?

De Amsterdamse zenuwarts Anna Vali heeft er een boekje aan gewijd (Anna Vali: *Depressie, van wanhoop tot hoop*, uitgeverij Kok, Kampen 1988, f 24,90). De woorden depressie en gedeprimeerdheid zeggen het al: het gaat om een toestand waarin mensen gedrukt en neerslachtig gestemd zijn. In dit opzicht lijkt een depressie op verdriet. Verdriet komt na verlies: verlies van een partner, werk, gezondheid of toekomstverwachting. Na een verlies komt meestal een verwerking op gang: het rouwproces waarin mensen via verschillende fasen, van o.a. ontkenning en opstandigheid, uiteindelijk tot aanvaarding komen. Ze hebben dan hun gemis „verinnerlijkt”, hunkeren en zoeken niet vergeefs naar het verlorene, maar herinneren het zich slechts van tijd tot tijd. De vrijgekomen energie kan besteed worden aan een nieuwe oriëntatie in het leven en bijdragen aan

een verdere ontplooiing en verrijking van de persoonlijkheid.

Bij een depressie is het verdriet versterkt. Er is geen dynamiek, geen werkingsproces. Mensen raken overmeesterd door hun eigen naar binnen gerichte agressie. Ze kruipen het liefst in bed en raken in zichzelf opgesloten. Net als verdriet kan een depressie een bepaalde oorzaak of liever gezegd aanleiding hebben (de *reactieve* depressie). Maar ook kan de innerlijke oorzaak binnen de persoon liggen (*endogene* depressie) of een lichamelijke oorzaak hebben. Aderverkalking bijvoorbeeld kan de oorzaak zijn van zo'n *somatische* depressie.

Het verschil tussen verdriet en depressie is dat bij de tweede allerlei onverwerkte en nare jeugdervaringen meespelen. Een veel voorkomend jeugdtrauma is het gevoel in de steek gelaten te zijn. Deze zogeheten verlatingsangst

is één van de belangrijkste factoren die leiden tot depressies. Bijvoorbeeld na een verhuizing, emigratie of het verlies van een naaste. Bij zware depressies kunnen mensen het contact met zichzelf en met de werkelijkheid om zich heen verliezen; wanen en hallucinaties zijn er het gevolg van. Bij de manisch-depressieve psychose wisselen depressies zich periodiek af met toestanden van grote energie en van overdreven geluksgevoel. Bij deze zware vormen van depressie is psychotherapie aangewezen, waarbij anti-depressiva een waardevol hulpmiddel zijn – maar ook niet meer. Bij „normale” depressieve toestanden wordt vooral van de omgeving veel rust en geduld verwacht. En vooral begrip; de omgeving denkt vaak ten onrechte dat zij de oorzaak van de depressie is. Soms is het goed dat er grenzen worden getrokken. Iemand die eigenlijk depressief is maar zich flink voordoet („omdat het op het werk niet kan”), of iemand die in een manische depressie verkeert, kan vreemd doen en zichzelf en zijn omgeving onnodige schade berokkenen. In het bedrijfsleven zijn hier talloze voorbeelden van te geven.

Anna Vali heeft een heel informatief boekje geschreven, waar iedereen wel wat van zichzelf in zal herkennen. Wel wordt volgens mij de depressie teveel behandeld als een ziekte die genezen moet worden – begrijpelijk overigens vanuit het standpunt van een zenuwarts. Mij lijkt dat er een heel graduele overgang is tussen ziek en gezond. Wil men toch van ziekte spreken, lijken depressies me in de orde van grootte te liggen van verkoudheid en griep, ziekten die nu eenmaal bij ons gewone leven horen maar bij complicaties wel gevaarlijk kunnen zijn. Ook heeft Anna Vali te weinig aandacht voor de sociale en kulturele context. Mensen kunnen bijvoorbeeld depressief worden omdat ze niet kunnen voldoen aan de verwachtingen van de groep waartoe ze graag gerekend worden. En onze hele prestatiegerichte maatschappij is natuurlijk nogal depressie-stimulerend! Jammer ook dat de schrijfster nauwelijks aandacht besteedt aan de relatie tussen depressie en levensbeschouwing. Het calvinisme met zijn begrip van erfzonde kan immers depressies oproepen. En het humanisme zou anti-depressief kunnen werken door toe te geven dat depressie nu eenmaal tot de *condition humaine* behoren. Het is niet alleen onze maatschappelijke taak ze draaglijk te houden, maar we kunnen er ook van leren dat we het leven niet kunnen dwingen. We zijn méér (of – afhankelijk hoe we het bekijken en beleven – minder) dan louter wil, bewustzijn en geestkracht.

Albert Nieuwland

WIJ HEBBEN HIER EEN UITSTEKENDE DOMINEE DIE ZICH HEEL ALGEMEEN OPSTELT, ZEIDEN DIREKTEUREN VAAK TEGEN ME

DOOR ELS VAN THIEL

**Heleen Viehoff nam
afscheid van ZVB-
dienst humanistische
geestelijke verzorging**

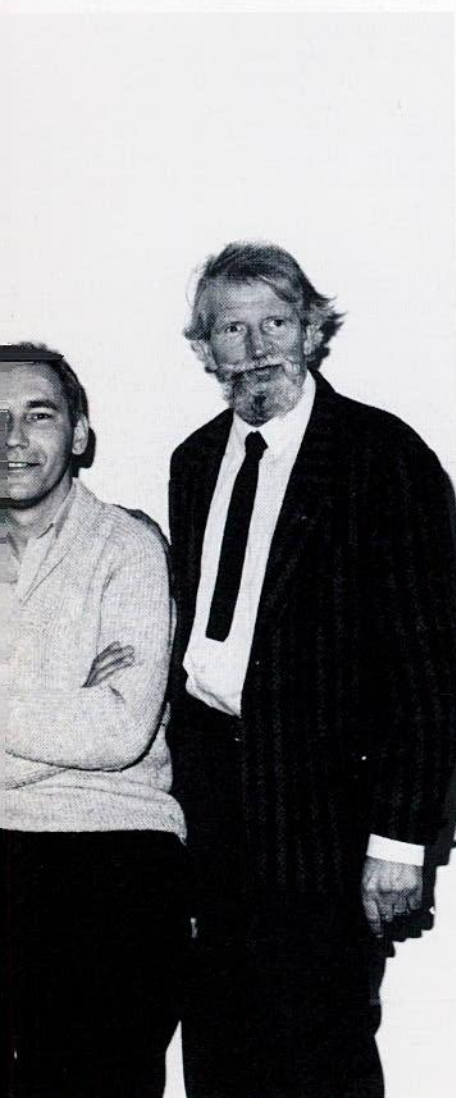
Foto: Hes van Huizen

Het team ZVB met de vertrekkende Heleen Viehoff. Van links naar rechts: Marianne Viehoff, Pam Hobbelman, Heleen Kromhout, Joop Flokstra en Arnold Hogers

Praten met Heleen Viehoff is praten over alle aspecten van mens-zijn. Maar vooral over humanistische geestelijke verzorging, want daar heeft ze zich de laatste zeven jaar krachtig voor ingezet als één van de koördinatoren van de HV-Dienst Geestelijke Verzorging in Zieken-, Verpleeg-, en Bejaardenhuizen (ZVB). Op 1 oktober ging ze in de VUT. Net hersteld van een ernstige ziekte en kort geleden in een nieuw huis in Amsterdam, begint voor haar een nieuwe levensfase. Toen Heleen in 1981 startte waren er zo'n vijftig raadslieden actief in dit werkveld, bij haar vertrek zijn dat er ongeveer tachtig. Een succesverhaal? Nee, veel meer een verhaal van vallen en opstaan. Van pioniers en mijlpalen, vooroordelen, onwillige heren en moeizaam bevochten plaatsen in de gezondheidszorg.

Een ziekenhuis is verantwoordelijk voor de totale zorg van de patiënt. Geestelijke verzorging is een onderdeel van die totale zorg. Zo luidt sinds 1974 in het kort de officiële visie van de Nationale Ziekenhuisraad. Geestelijke verzorging werd van oudsher vrijwel uitsluitend gegeven door konfessionele werkers: de dominee of de pastoor. Elke plaats voor een humanistisch raadsman of raadsvrouw diende te worden bevochten door veel, veel te praten, nog meer geduld en een overdosis aan tact. Waarom is het voor een zieke of oudere

rf, Bea van Berkel, Heleen

zo belangrijk om te kunnen praten met iemand van de eigen levensovertuiging?

Heleen Viehoff: „In moeilijke situaties kan het een steun zijn als je je heel duidelijk bewust bent van je levensovertuiging. Ziek worden, in een zieken- of verpleegtehuis opgenomen worden, een operatie moeten ondergaan, dat zijn ingrijpende gebeurtenissen die je beter kunt verwerken als je ze een plaats kunt geven in je leven. Een levens- of geloofsovertuiging heeft alles te maken met de manier waarop je naar jezelf kijkt, met de manier waarop je met leven, ziekte en dood omgaat. Je kunt er dan niet langer omheen.”

Als patiënt vraag je je af: wat moet ik met wat me nu overkomen is? Is er al eerder zoiets in mijn leven gebeurd? Hoe ging ik er toen mee om? Is dat mijn manier van reageren? Soms kan de patiënt door deze gesprekken een levenslijn, een rode draad pakken en daar steun aan ontleen: dit is mijn manier van reageren, dit hoort bij me en zo wil ik het.”

Heleen zelf was niet lang geleden nog erg ziek. Ze had kanker. „Toen is mij eens te meer duidelijk geworden hoe steunend en helpend het is als je in zo'n situatie kunt praten met iemand die op één lijn zit. Dat is precies wat ik al die jaren steeds weer opnieuw tegen iedereen heb gezegd, nu ervaarde ik het aan den lijve. Als zoiets je overkomt, is het onontkoombaar dat je gaat nadenken. Om verder te kunnen, moet je toch weer een zekere mate van harmonie met jezelf vinden. Juist dan is het belangrijk dat je weet hebt van je levensovertuiging. Dat je in die fase van je leven kunt praten met iemand die erin getraind is die duidelijkheid naar boven te halen. Wat er voor mij in het humanisme altijd heeft uitgesprongen is het uitgangspunt van leven met onzekerheid. Ik weet immers niet wat er morgen, de volgende week of over een jaar met me zal gebeuren. Tijdens mijn ziekte drong die onzekerheid zich heviger op dan ooit tevoren. Wat betekent het om onder ogen te moeten zien dat je misschien over een jaar niet meer zult leven? Hoe kun je daarmee verder? Daarover praten met iemand die je vertrouwt en die wat levensovertuiging betreft op dezelfde lijn zit, dat is voor mij de kern van geestelijke verzorging.”

Geen rode loper

Heleen was zelf raadsvrouw. Op haar achtenveertigste is ze de opleiding gaan volgen aan het Humanistisch Opleidingsinstituut. Al snel vond ze daarna een baan in een verpleegtehuis. In 1974 bepaalde de overheid dat er een vastgesteld bedrag voor geestelijke verzorging in de bedprijs moet worden doorberekend. Dit betekent dat vrijwel alle inwoners van Nederland via een ziekenfonds of partikuliere verzekering meebetalen aan de geestelijke verzorging die een ziekenhuis in haar totale pakket aanbiedt. Dit betekent echter niet dat er ook in iedere instelling voor gezondheidszorg sprake is van een pluriform aanbod van geïntegreerd werkende geestelijke verzorging. Besturen en directies rollen nog lang niet altijd de rode loper uit voor de humanistische raadslieden. Vooroordelen? Heleen: „Veel meer een diep gewortelde, oprechte overtuiging. Konfessionelen menen dat zij iets brengen – de boodschap van Christus – dat voor alle mensen waardevol is. Vanuit die optiek kan men zich moeilijk voorstellen dat humanisten iets aan te bieden hebben dat even waardevol is. Wij kunnen ons afvragen waar ze de pretentie vandaan halen. Alsof niet van oudsher andere waarden dan de christelijke voor grote groepen mensen van doorslaggevende betekenis zijn...” Zo kreeg Heleen eens van een vastberaden directeur te horen: „Ik vermag niet de meerwaarde in te zien van humanistische geestelijke verzorging boven de godsdienstige.” Een beter argument vóór een pluriform aanbod is nauwelijks denkbaar, zegt ze met uitroepkens in haar stem. Praktische bezwaren, vooral van budgettaire aard, spelen natuurlijk ook vaak een rol. Maar volgens Heleen is er nog een groter obstakel voor humanistisch geestelijke verzorgers. „Wij hebben hier een uitstekende dominee, zeiden directeurs vaak tegen me; hij stelt zich heel algemeen op en heeft een uitstekend contact met niet-godsdienstigen. Als hij met ze praat laat hij God gewoon weg. Wij hebben echt geen behoefte aan nog iemand. Als je zo'n mening hoort, ga je proberen de opvatting te ontzenuwen dat een geestelijk werker „algemeen” zou kunnen zijn. Het algemene karakter staat juist haaks op echte geestelijke verzorging. Die dominee of pastoor laat in zijn gesprekken dus dat weg wat van essentieel belang voor hemzelf is. Daarmee ontnemt hij de patiënt de gelegenheid te ontdekken waar die zelf staat, wat voor hem wezenlijke waarde heeft.”

Moet een geestelijk verzorger dan kleur bekennen? Heleen: „Dat vind ik wel. De patiënt of bewoner legt zijn ziel op tafel; hij heeft er op z'n minst recht op te weten tegen wie hij praat. Uit respect en als toetssteen voor de ander kan de geestelijk werker zijn eigen waarden en oriëntatiepatroon inbrengen, het aan de ander overlatend of hij op dezelfde golflengte zit. Geestelijke verzorging heeft een rechtstreekse lijn met de levensovertuiging. Die kun je niet zomaar weglaten, daar moet je op aan te spreken zijn.”

Maatschappelijk werkenden zeggen vaak dat zij ook geestelijk werk doen. Voor de buitenstaander lijkt het moeilijk te onderscheiden. Beide beroepsgroepen hanteren het gesprek als „werkmateriaal“.

Heleen: „In de praktijk kan het op hetzelfde neerkomen, maar geestelijk werkers zijn toch voor iets anders ingehuurd. Een voorbeeld ter verduidelijking. Op de oncologische afdeling van een ziekenhuis bestaat het werk van zowel een maatschappelijk werker als een humanistisch raadsman of -vrouw vaak voornamelijk uit luisteren. Door de patiënten de gelegenheid te bieden om te praten, kan de eerste paniek wegvloeien en worden de ervaringen handzamer en overzichtelijker. Tot zover ga je op dezelfde manier te werk.“

De maatschappelijk werker slaat daarna waarschijnlijk toch een andere weg in. Hij is meer gericht op het functioneren van de cliënt binnen het systeem van zijn relaties. Hoe is de verhouding met anderen? Hoe redt de cliënt het in de samenleving? Maatschappelijk werker en cliënt proberen oplossingen te vinden voor bestaande problemen. De nadruk ligt op veranderingsprocessen. Heleen: „De gesprekken die je als geestelijk verzorger voert, hoeven niet rechtstreeks naar een oplossing te leiden. Vanuit een andere deskundigheid en een verschillende gerichtheid ontstaat ook een ander contact. Je plaatst de ervaringen van ziek-zijn, afhankelijk-zijn en angst voor de dood tegen de achtergrond van de levensovertuiging. Je probeert ze uit te tillen boven het moment van nu. De geestelijke verzorger dient als het ware een „vrijplaats“ te zijn, de cliënt kan alles kwijt aan hem of haar.“ Ze wijst erop dat een geestelijk verzorger slechts op organisatorisch gebied verantwoordelijk is aan de instelling, op inhoudelijk terrein ligt er de lijn naar het HV. Er is weinig fantasie voor nodig om je voor te stellen dat dit knelpunten kan opleveren in de dagelijkse praktijk van de humanistisch geestelijk werker.

Een zwaar beroep

„Het coördinatorenchap van ZVB, waar de zieken- en verpleeghuizen speciaal tot mijn werkterrein behoorden, was zwaar. Zoals trouwens zo veel banen bij het HV. En dan heb ik het nog niet over het pionierswerk dat bijvoorbeeld Kees van der Hulle heeft verricht. Van hem heb ik veel geleerd. Het werkveld opbouwen, initiëren, proberen een plek te veroveren, contacten onderhouden met de HV-afdelingen en inhoudelijke ondersteuning bieden aan de raadslieden in de verschillende instellingen voor gezondheidszorg. Het is allemaal nog betrekkelijk jong.“

Bij de benadering van besturen en directies in de gezondheidszorg – „een aanslag op je geduld“ – komt voor ZVB nog een extra moeilijkheid om de hoek kijken. In tegenstelling tot bijvoorbeeld de werkvelden justitie en defensie die te maken hebben met slechts één ministerie, zijn instellingen voor gezondheidszorg autonoom; het zijn allemaal kleine koninkrijkes. Of er wel of niet

Wat betekent het om onder ogen te zien dat je misschien over een paar jaar niet meer zult leven? Daarover praten met iemand die je vertrouwt en die wat levensovertuiging betreft op dezelfde lijn zit, is voor mij de kern van geestelijke verzorging.

een plaats komt voor een humanistisch geestelijk werker, is voor een groot deel afhankelijk van de levensbeschouwelijke achtergronden van de afzonderlijke besturen en directies en van hun inzicht in het belang van een veelvormig aanbod van geestelijke verzorging. Heleen kan smakelijk vertellen over de triomfen en nederlagen bij het bewerken van deze – voor het grootste deel – heren. Er zijn in de loop van de tijd veel plekken gekreëerd. Bijna altijd was het voor de eerste keer dat het team geestelijke verzorging werd aangevuld met een humanist. Dat is één van de redenen dat het beroep van geestelijk verzorger vanuit het HV zo'n zware baan is. „Het gaat om intensieve persoonlijke contacten, daarbij moet je zien te integreren in de instelling, moet je proberen betrokken te raken bij het beleid en de opleiding voor zover het gaat om de geestelijke aspecten en moet je zorgen je inbreng te krijgen bij de ethische vraagstukken die er in huis spelen. Soms kom je in gesprekken met patiënten verrassend snel bij de kern, andere keren kom je niet toe aan het praten over de geestelijke component. Je hebt soms veel tijd nodig om kennis te maken en een vertrouwensband op te bouwen. Het kan voorkomen dat de patiënt alweer naar huis is tegen de tijd dat je aan een diepgaander gesprek toe bent. Bovendien wordt er extra op je gelet, je gaat samenwerken met collega's voor wie de humanistisch geestelijk werker soms nog een onbekend fenomeen is. En je probeert een vertrouwensband op te bouwen met artsen en verpleegkundigen. Die zitten meestal niet echt op je te wachten. „Wij rennen ons te pletter en jullie zitten rustig aan dat bed, en dan moeten we ook nog tijd vrijmaken om te vertellen hoe het met de patiënt gaat“, is een verzoeking die vanuit de optiek van de verpleegkundige wel invoelbaar is. Het winnen van vertrouwen kost soms jaren, maar is het eenmaal gelukt, dan kan er een voor alle partijen vruchtbare samenwerking ontstaan.“

Behoeftes-kriterium

Heleen Viehoff is bij de Dienst ZVB opgevolgd door Heleen Kromhout en Joop Flokstra, beiden met een part-time dienstverband. Het team bestaat verder nog uit hoofd van dienst Marianne van der Schaaf, coördinator voor de geestelijke verzorging binnen de HSHB en andere verzorgingshuizen Pam Hobbeman, secretariaatsmedewerkster Bea van Berkel en projectfunktionaris Arnold Hogers.

Het team ZVB zal in de nabije toekomst geconfronteerd worden met interessan-

te ontwikkelingen. Onlangs heeft de commissie-Hirsch Ballin een rapport uitgebracht waarin staat dat een pluri-form samengesteld aanbod van geestelijke verzorging een integraal onderdeel hoort te zijn van het basispakket in instellingen van ZVB. De overheid behoort naast de aandacht voor de lichamelijke, psychische en sociale aspecten, ook de levensbeschouwelijke aspecten – die immers even essentieel zijn voor het welbevinden van de mens – wettelijk als instellingsactiviteit te waarborgen. Het rapport van de commissie-Hirsch Ballin spreekt van een „behoefte-kriterium“. Daarmee wordt de manifeste behoefte bedoeld die door cliënten zelf wordt geuit. Aan de hand daarvan wordt de geestelijke verzorging verdeeld over de verschillende denominaties. Heleen ziet daar een probleem in: „In onze sector gaat het doorgaans juist om de latente behoefte, namelijk van hen die in een niet-sterke, afhankelijke positie verkeren. Bovendien gaat het vaak om mensen die niet weten wat ze aan humanistische geestelijke verzorging kunnen hebben. Traditioneel zijn mensen meer gewend om naar de dominee of de pastoor te vragen.“

Het geestelijk raadswerk is sterk in ontwikkeling, niet alleen binnen het Humanistisch Verbond. Er zijn twee bewegingen duidelijk zichtbaar: professionalisering en integratie. Meer en meer besturen en directies eisen „professionals“ die in het huis passen en die een op het werkveld gerichte opleiding hebben. Hoe denkt Heleen over humanistische raadslieden die over enige jaren universitair opgeleid de praktijk in zullen gaan?

„Dat er meer scholing komt voor humanistisch geestelijk verzorgers is een goede zaak. Door de ontwikkelingen in de gezondheidszorg worden er steeds hogere eisen gesteld aan de raadslieden. Dat vraagt om meer theoretische onderbouw. Maar ik ben wel bang dat mensen die klaar zijn met de studie aan de Humanistische Universiteit vaak nog te jong zullen zijn om dit moeilijke beroep aan te kunnen. Ze zijn dan weliswaar uitstekend opgeleid, maar zullen ze ook de nodige rijpheid, stabiliteit en wijsheid hebben? Tussen je twintigste en dertigste gebeurt er nog zoveel. Om evenwichtig tegenspel te kunnen bieden aan de mensen die je begeleidt, zouden de ergste stormen uitgewoed moeten zijn.“

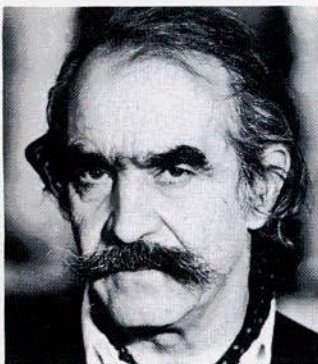
Els van Thiel

RADIO & TELEVISIE

Kwartslag wisselende tijden Nederland 3

4 nov.: 20.30-21.25 uur

De bewegende wereld van Tinguely

De Zwitserse kunstenaar Jean Tinguely is gefascineerd door machines en ingewikkelde constructies. De dood en de waanzin van onze maatschappij stimuleren hem. Tegelijkertijd is hij een intens levend, gepassioneerd mens. Een portret van een echte levenskunstenaar.

5 nov.: 22.40-23.10 uur

De democratie

Meer dan een halve eeuw is I.F. Stone het prototype van de Amerikaanse kritische journalistiek. Met zijn cynische, vlijmscherpe commentaren bleef voor hem altijd het gehalte van de democratie bepalend. Aan de vooravond van de Amerikaanse verkiezingen praat Joop van Tijn met I.F. Stone over zijn visie op de democratie.

10 nov.: 22.05-22.20 uur

Morgen ben ik oud

De afgelopen drie jaar vermomde Trudy Kunz zich af en toe als oudere vrouw en peilde reacties van mensen op bejaarden. Wat zijn haar beweegredenen en hoe kijkt ze zelf tegen ouder worden aan?

17 nov.: 22.05-22.20 uur

Dolf Kruger

Korte film over het werk van fotograaf Dolf Kruger,

in de vijftiger jaren vaste fotograaf van De Waarheid en bekend om zijn reportage van arbeidsstakingen in Amsterdam en de Boringe.

24. nov.: 20.30-21.10 uur

Sex, werkt dat?

In de serie sex, macht en erotiek nog een programma over sex op de werkplek. Hierover discussiëren Heikelen Verrijn Stuart (juriste); Emma Brunt (publiciste); Carla Dobbelstein (Stichting Vrouwen Tegen Sexueel Geweld) en Yvonne Kroonenberg (psychologe) o.l.v. Willeke Bezemer (sexuologe/psychologe) (zie ook toelichting)

Het Voordeel van de Twijfel Maandag: 12.05-13.00 uur Radio 5

F3 = Help!!!

De mens veroverd informatie; informatica veroverd de mens. Een serie van 5 programma's over de digitale samenleving. Samenstelling: Hans Emmering.

7 nov.: 12.05-13.00 uur

Deel 1: De nieuwe kleden van de keizer

De technologische revolutie brengt ons wonderen, ongekende gemakken en mogelijkheden. De magiërs van wonderland dragen namen als systeemanalyst of programmeur. Hun taal is onbegrijpelijk, hun code ondoordringbaar. Welk kind onthult de waarheid? Wie toont de zelfkant van de kleden van de keizer?

7 nov.: 20.30-21.35 uur

Deel 2: Tafeltje Dektje

Computerprogramma's berekenen ook hoe computers nog beter kunnen worden gemaakt. Kunstmatige intelligentie en kunstmatig gevoel liggen binnen be-

reik. Van de mens? Of van de computer? Wanneer komt de knuppel uit de zak?

14 nov.: 12.05-13.00 uur

Kristallnacht

50 jaar geleden, in de nacht 9 op 10 november 1938 vond in Duitsland de Kristallnacht plaats. Ter gelegenheid van de 50e herdenking van de Kristallnacht schreef de Duits-Israëli-sche historicus Daniel C. Brecher een hoorspel. In een regie van Kees Vlaanderen vandaag de Nederlandse versie.

14 nov.: 20.30-21.35 uur

F3 = Help!!! Deel 3: De rode schoentjes

De computer is ontwikkeld en wordt met enthousiasme gebruikt. Dankzij de informatica beheersen we grootschalige processen die onze welvaart op peil houden en vergroten. Maar voor wie goed ziet, dansen na het bal de rode schoentjes door - tot het ijdele meisje dood neervalt.

21 nov.: 12.05-13.00 uur

Gelijken, landgenoten

21 nov.: 20.30-21.35 uur

F3=Help!!! Deel 4: De geest uit de fles

De mens is in zijn evolutie genaderd tot een punt dat hij zichzelf kan evenaren; wellicht verbeteren. Tegelijkertijd kunnen we de ellende die de mens aanricht, al niet meer de baas.

28 nov.: 12.05-13.00 uur

Rechtstreeks panelgesprek onder leiding van Anneke Groen over de geëmancipeerde samenleving.

28 nov.: 20.30-21.35 uur

F3=Help!!! Deel 5: De Rattenvanger van Hamelen

Heeft computer macht over mensen?

SEX, WERKT DAT?

De uitzendingen in het kader van sex, macht en erotiek hebben veel reacties opgeroepen. Positieve, maar ook negatieve. Dat laatste gold vooral het programma "Baas boven Baas" over sex, macht en erotiek op het werk. Veel mensen vonden dat het evenwicht zoek was omdat er behalve één vrouw, maar liefst drie mannen in het discussie-panel zaten. Ook was het voor velen onverteerbaar dat juist die heren een vrijere seksuele moraal propageerden.

Vooral op de „ludagoog“ (een zelfgekozen benaming voor een ludieke therapeut, die graag één en ander op zijn kop zet) die sex binnen een hulpverlenerssituatie niet uitsluit, had men verder kritiek. Het feit dat we juist hem en andere personen ten tonele voerden betekent niet automatisch dat de redactie zich achter hun mening schaaft. Wel is het de bedoeling dat de kijker geprikkeld wordt verder te denken én uiteindelijk zelf te oordelen. Er bleek na de uitzending nog zoveel stof tot discussie dat we nog een tv-diskussie aan „sexuele relaties binnen werkrelaties“ wijden, nu uitsluitend met vrouwen.

Donderdag 24 november HV-TV
Nederland 3, 20.30-21.10 uur.

HET HV GEBEUREN

De betekenis van het bestaan in Bussum

Op zondagmorgen 13 november houdt kandidaat-voorzitter Rinus de Baar in hotel Jan Tabak in Bussum een lezing over „de betekenis van het bestaan.“ Om 10.30 uur vindt dit plaats. Vroeg, maar er is wel koffie!

Over ethnische minderheden in Leeuwarden

Op zondag 20 november om 9.30 uur zal de heer J. de Waard een inleiding houden over het onderwerp „Ethnische minderheden in onze lokale samenleving“. Plaats is Trosdraaik 2, in Leeuwarden dus.

Zier baak in Doetinchem

En hij gaat het op 24 november hebben over „Humanisme en modern christendom“ die elkaars verwanten lijken en/of blijken te zijn. De inleider volgde eerst een theologiestudie, later nog een HOI-studie en is nu humanistisch geestelijk raadsman. Plaats van handeling is de openbare bibliotheek, Raadhuisstraat 25 in Doetinchem.

Bahai's geloof in Doetinchem

Zondagochtend 4 december om 10 uur op de Schavenweide 1 in Doetinchem zal Mary Wink iets vertellen over het Baha'i geloof dat de eenheid van de mensheid in al haar facetten centraal stelt.

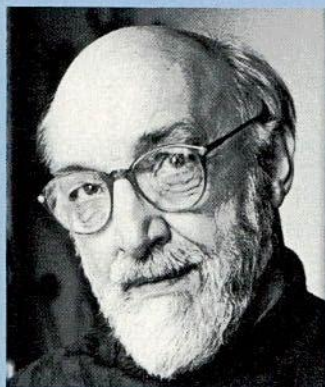
Inconografie in Wageningen

Op twee donderdagen (10 en 24 november) en een zaterdag zal aandacht worden besteed aan de symboliek in de kunst. Op 10 november is er een lezing over de christelijke symboliek in de schilderkunst van de middeleeuwen.

Op 24 november volgt dan een lezing over de Griekse mythologie in de Italiaanse schilderkunst van de Renaissance. Beide lezingen worden gehouden door Liselot de Jong, kunsthistorica en conservator Oude Kunst van het Bonnefantenmuseum in Maastricht. Plaats is de tuinzal van de Doopsgezinde gemeente, Delhorstpad 4 in Wageningen.

Op zaterdag 10 december volgt dan een excursie in het rijksmuseum „Het Catharijneconvent“ in Utrecht, Nieuwe Gracht 63. Om 14.30 uur aanwezig zijn. Voor informatie en opgave: Stance Vos-Harpmann, tel 08370-14258.

Piet Thoenes in Eindhoven

Dr. Piet Thoenes zal op zondag 13 november om 11.00 uur spreken over „Humanisme en technologie“ in het wijkcentrum De Ronde, Tongelresestraat 146 in Eindhoven.

Holisme in Steenwijk

De heer B. van Steenberghe zal het maandagavond 21 november hebben over het holisme. Aanvang is 20.00 uur, in De Meenthe in Steenwijk.

Humanisme in Hoogeveen

In het Jannes v/d Sleedenhuis houdt Jan de Leede op dinsdag 22 november vanaf

20.00 uur een inleiding over wat humanisme volgens hem eigenlijk is. Deze avond is ook toegankelijk voor niet-leden.

Ruimtevaart in Emmeloord

Kees Smeitink vertelt over de ruimtevaart op woensdag 9 november in de Diemenhof in Emmeloord (Diemenhoflaan). Start is 20.00 uur.

Over Sri Lanka in Den Haag

Nalin Swaris was anderhalf jaar in Sri Lanka en vertelt u er over op 20 november om 10.45 uur in het Humanistisch Centrum, Laan Copes van Cattenburch 72 in Den Haag.

Sinterklaasmorgen in Sneek

Op zondag 27 november om 10.15 uur is er een gezellige morgen met ouderwetse spelletjes waarbij het de bedoeling is dat u een surprise ter waarde van ongeveer f 2,50 meeneemt. Het gebeurt in restaurant „Onder de Linden“ Markstraat 30 in Sneek. Komen!

Socrates in Leeuwarden

„Het begon bij Socrates“ is het onderwerp van de heer G. Bouma op maandagavond 12 december in café Wouters in Leeuwarden. Het begint om 20.00 uur.

Atheïstisch humanisme in Sittard

Vrijdenker Marius Hofhuis zal op zondag 13 november zijn visie geven op het atheïstisch humanisme. Plaats is hotel De Prins, Rijksweg-Zuid 25 in Sittard. Van 14.00 tot 16.00 uur.

Religieus humanisme in Zuid-Limburg

Jan de Leede zal op zondag 20 november zijn mening geven over religieus humanisme. In hotel De Prins in Sittard, Rijksweg-Zuid 25. Aanvang 14.00 uur.

Werkhouding in Nijmegen

Willem de Laat zal op 13 december om 20.00 uur een inleiding houden over „Humanisme en werkhouding“. Plaats is Alvenhof 31-96 in Nijmegen.

Schimmenspel in Steenwijk

Op dinsdag 13 december zal om 20.00 uur in De Meenthe in Steenwijk een schimmenspel worden opgevoerd door Carry Jongbloed-Smit.

RELATIES IN BEWEGING IN HAARLEM

De afdeling Haarlem, organiseert op 8 november een thema-avond over de veranderende kijk op relaties en vriendschappen. Op deze avond komen vragen aan de orde als: Wat hebben humanisten hiermee te maken? Wat betekent deze veranderende kijk voor begrippen als eenzaamheid, ouder worden, jaloezie, ouderschap, verzorging, verantwoordelijkheid, trouw, etc. Aan de hand van stellingen en actuele voorbeelden kan er worden gediscussieerd over deze veranderende kijk op relaties. Doel van deze avond is te komen tot meer inzicht in en begrip voor de vele mogelijkheden die de diverse relatievormen ons bieden. De avond is in het NIVON-gebouw, Voorhelmstraat 3 te Haarlem, en toegankelijk voor zowel leden als niet-leden. De zaal is open om 19.45 uur, aanvang: 20.00 uur.

HET HV GEBEUREN

Emancipatiebeweging in Sittard

Drs. Clari Passchier, Hv-hoofdbestuurslid zal op zondag 27 november ingaan op het thema „Is het HV nog een emancipatiebeweging?”. Plaats is hotel De Prins, Rijksweg-Zuid 25 in Sittard. Aanvang: 14.00 uur.

Eenzaamheid in Dordrecht

Jan Hein Mooren, docent aan het HOI, zal op zondagochtend 11 december een lezing houden over het thema „Aspecten van eenzaamheid”. De lezing begint om 10.30 uur in gebouw „De Schakel”, Albert Cuypersingel 341 in Dordrecht.

Henk Smit in Winterswijk

Op donderdag 17 november zal hoofdbestuurslid Henk Smit een lezing houden over „Harddrugs in de samenleving”. Het begint om 19.30 uur in De Berkhof.

Viering in Zutphen

Hoe doen humanisten dat nou met kerstmis? Dat kunt u horen op zondag 11 december om 10.30 uur in de Polbeek in Zutphen, Van Dorenborchstraat 1.

Oude wijn in Den Haag

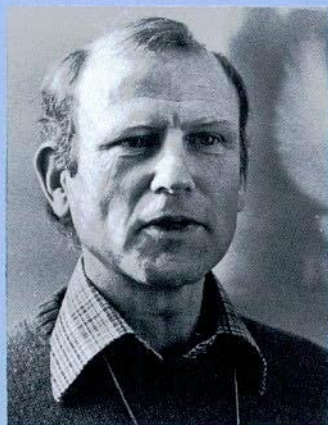
„Oude wijn in nieuwe zakken” is het thema van de inleiding die Chiel Verduijn op 18 december in Den Haag zal houden. Aanvang 10.45 uur, plaats is het Humanistisch Centrum aan de Laan Copes van Cattenburch 72.

Het zicht en de ruimte in Amsterdam

Pieter van der Leeuw is docente dramatische wetenschappen en maximaal 40 personen kunnen aanwezig zijn.

kommunikatie. Er zal niet alleen naar haar worden geluisterd, er wordt ook met haar meegedaan. Dat gebeurt allemaal op 22 november in Amsterdam, op de Reynier Vinkelskade 64 om 19.30 uur is de koffie al klaar, om 20.00 gaan de deuren dicht.

Nihilisme in Bussum

Zondagmorgen 11 december vroeg uit de veren, want dan houdt om 10.30 uur de filosoof Rob Buitenweg een lezing over de grensafbakening van het begrip nihilisme en dan gezien vanuit cultuur-historische hoek. Dat gebeurt in hotel Jan Tabak in Bussum.

Religieus humanisme in Enschede

Drs. H.T. Sie Dhian Ho zal op zondagochtend 13 november om 10.30 uur in het Volksparkrestaurant in Enschede een lezing over religieus humanisme houden.

Naar het rijksmuseum in Amsterdam

En wel een rondleiding langs de 17e eeuwse schilderijen die aanleiding geven tot symbolische interpretatie. Minimaal 20 personen

beurt op zaterdag 10 december en u moet zich uiterlijk twee weken van tevoren opgeven voor deze rondleiding. (telefoon: 020-763712).

HV-RTV-dienst in Amersfoort

Eerst nog een ledenvergadering op donderdag 17 november die om 20.00 uur begint, maar na de pauze een optreden van Rob van der Linden, het hoofd van de radio- en televisie dienst van het HV. Plaats: de Eemgaarde.

Levensstijl in Apeldoorn

Op 24 november houdt HV-voorzitter Jan Glastra van Loon zijn inleiding over „Humanisme en levensstijl” in de Canadianclub, Vosselmanstraat tegenover de Centrale Bibliotheek. Het begint om 20.00 uur.

Het argument in Amsterdam

„Het argument: wikken, wegen en beslissen?” Dat is het onderwerp waar dr. P. Schellens het over zal hebben op dinsdag 8 november. De inleider is neerlandicus. Plaats is Reynier Vinkelskade 64 in Amsterdam. Tijd: 19.30 uur.

Orientatiedag begeleiding gewetensbezwaarden

De Humanistische Werkgroep Gewetensbezwaarden Militaire Dienst organiseert op 12 november een oriëntatiedag. Deze zaterdag is voor leden doe belangstelling hebben voor het begeleiden van jongens en mannen die dienst willen weigeren. Per jaar zijn er ongeveer honderd jongens die een beroep doen op mentoren van het HV. De dag vindt plaats in het Landelijk Humanistisch Centrum, Oudkerkhof 11 te Utrecht. Aanvang 10.00 uur, eind 12.00 uur.

informatie en aanmelding: Postbus 114, 3500 AC Utrecht, t.a.v. Ariane de Brauw (tel. 030-318145).

Jonge Humanisten over dienstplicht

Op zaterdag 19 november organiseren de Jonge Humanisten voor jongeren tot 30 jaar een themadag over het in militaire dienst gaan en het weigeren van militaire dienst. Centraal thema van deze dag zijn de persoonlijke motieven die mensen er toe brengen of er juist van weerhouden in dienst te gaan. De dag is bedoeld voor alle jonge mannen én vrouwen, die zich voor dit vraagstuk interesseren. De themadag vindt plaats in het Landelijk Humanistisch Centrum, Oudkerkhof 11 te Utrecht. Aanvang 11.00 uur. Aanmelden bij Ariane de Brauw (030-318145).

40 jaar mensenrechten in Apeldoorn

Veertig jaar geleden is het dat de Verenigde Naties de verklaring over de rechten van de mens uitgaf. In dit verband houdt W. P. Bakker hierover een lezing. Dat doet hij op 15 december vanaf 20.00 uur in de Canadianclub in Apeldoorn (in de Vosselmanstraat tegenover de centrale bibliotheek).

Stuur de aankondiging steeds voor de 10de van de maand naar de redactie van de Humanist. Toezending garandeert niet automatisch plaatsing. Wees volledig en hou uw tekst zo kort mogelijk.

UNIEKE CARTOON KALENDER 1989

Voor het komende jaar herstellt het Humanistisch Verbond een mooie traditie in ere: uitgave van een kalender met cartoons van bekende Nederlandse cartoonisten. Ook in de jaren 1983 en 1984 verschenen er via de afdeling publiciteit van het HV cartoonkalenders. Daarna kwam er helaas de klad in.

Voor 1989 is een kalender samengesteld met werk van zes cartoonisten: Tom

Janssen, Martin Simek (AnOne), Peter van Straaten, Sylvia Weve, Jos Collignon, en Stefan Verwey.

Allen wel bekend bij de trouwe lezers van de Humanist.

U kunt nu elke maand een andere cartoon aan de wand hebben, elke maand een fingerwijzing, kattebelletje, sneer of gewoon een satirische tekening die u op het andere been zet.

De kalender zal als premie gratis worden verstuurd naar allen die in 1988 lid van het HV of abonnee op de Humanist zijn geworden. Ook zij die een proefabonnement van een tientje hebben

genomen, krijgen de kalender gratis thuisgestuurd. Andere HV-leden en Humanist-abonnees kunnen de cartoonkalender tegen de speciale prijs van f 5,- (en f 2,50 voor de porti) bestellen. U moet dan f 7,50 overmaken op giro 58 van de Humanistische Pers te Utrecht onder vermelding van „kalender 1989”. De kalender zal u dan zo snel mogelijk worden toegestuurd.

